

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

(повна назва факультету)

кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

(повна назва кафедри)

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студент(ка) 241 М групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
(шифр, назва)

Освітньо-професійної (наукової)
програми «Дошкільна освіта»
(назва)

Гурова Ірина Юріївна
(ПІБ)

Керівник к.філолог.н. Мироненко О.В.
(наук.ступінь, вчене звання ПІБ)

Рецензент к.пед.н. Кабельникова Н.В.
(наук.ступінь, вчене звання ПІБ)

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи навчання української мови в дошкільному віці	
1.1. Лінгвістичні засади засвоєння дітьми старшого дошкільного віку мовних одиниць	6
1.2. Психологічні передумови засвоєння мовних понять у дітей.....	9
1.3. Розуміння мовних понять дітьми молодшого й середнього дошкільного віку.....	13
1.4. Характеристика мовних понять дітей шостого року життя (констатувальний етап).....	15
РОЗДІЛ 2. Експериментальна методика навчання української мови дітей старшого дошкільного віку	
2.1. Теоретичні положення й принципи побудови експериментальної методики.....	23
2.2. Експериментальна методика навчання рідної мови дітей старшого дошкільного віку.....	26
2.3. Зміст пропедевтичної роботи із засвоєння мовних понять дітьми старшого дошкільного віку.....	30
2.4. Прикінцевий етап експерименту.....	32
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ	
Додаток А. Критерії, показники та рівні сформованості мовних понять у дошкільників (За С.Дем'яненко)	50
Додаток Б. Заняття, мовні вправи та дидактичні ігри зі старшими дошкільниками, що сприяють формуванню мовного поняття “речення”.....	53
Додаток В. Фрагменти занять, що сприяють формуванню мовного поняття “слово”	66
Додаток Г. Фрагменти занять, що сприяють формуванню мовного поняття “звук”.....	80
Додаток Д. Кодекс академічної доброчесності.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реалізація Концепції мовної освіти в Україні, Базового компоненту дошкільної освіти об'єктивно обумовлюють пошук нових освітніх стратегій, зокрема, технологій формування мовних концептів як передумови вдосконалення мовної компетенції дітей, яка зовні проявляється в їх мовленнєвому досвіді.

Дослідження мовленнєвого розвитку дітей у віці 3-6 років були в основному спрямовані на вивчення питань стосовно розвитку усного мовлення (А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, К. Л. Крутий, І.М. Луценко та ін.). Проблеми формування мовних понять присвятили свої праці А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, Н.П. Орланова та ін.

Дошкільнята, згідно з дослідженнями психологів (П.Я. Гальперін, В.В.Давидов, Д.Б. Ельконін, О.А. Леонт'єв, О.Р. Лурія), здатні розуміти поняття в 4-5 років за умови використання спеціальних методик.

Проте, на практиці заклади дошкільної освіти (далі – ЗДО) не враховують відмінностей в навчанні дітей рідної мови: розвитку мовлення і практичного ознайомлення з мовними поняттями, штучно поєднують два самостійних і різних за своєю методологічною сутністю напрямки: лінгвістичний (ознайомлення дітей з мовними явищами), що вимагає елементарного усвідомлення і на цій основі формування мовних умінь, і комунікативний (розвиток мовленнєвих навичок), що формуються на несвідомому рівні використання мови в процесі говоріння. Це вимагає різних методологічних підходів в змістовному плані, так як діяльність дитини з практичного і теоретичного оволодіння мовою базується на різних психологічних механізмах. Усне мовлення в дошкільному віці розвивається інтуїтивно, суб'єктивно, за аналогією, мимоволі – шляхом узагальнення фонетичних і граматичних зв'язків і емпіричних узагальнень, а наукові мовні поняття і мовленнєві вміння на їх основі – шляхом розуміння і осмислення, об'єктивації мови і відображення мови.

Рекомендації, адресовані вихователям, орієнтують їх у процесі ознайомлення дітей зі звуком, словом або реченням на використання мовної термінології без "наповнення" її відповідним мовним змістом. Інколи вихователі пропонують дітям незрозумілі визначення мовних понять (речення, слово, звук) для сприйняття. Отже, формування мовних понять у дітей у ЗДО відбувається спонтанно, за типом буденних. Спонтанність засвоєння понять у старших дошкільнят справляє негативний вплив на шкільну освіту, подальше засвоєння понять, мовне усвідомлення і оволодіння комунікативними навичками. Отже, виникло протиріччя між потребою і необхідністю формування мовно-мовленнєвої готовності дітей до школи і належною методичною роботою з мовними поняттями в практиці ЗДО, що і спонукало до вибору теми дипломної роботи – **“Методика навчання української мови в дошкільному віці”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження розроблялася в межах науково-дослідної теми кафедри філології Херсонського державного університету «Лінгводидактична підготовка у фаховій освіті сучасного вчителя початкової школи» – державний реєстраційний номер 0119U 100655.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методику навчання дітей української мови, що забезпечує первинне усвідомлення мовних понять дітьми старшого дошкільного віку та розвиток їх мовленнєвих навичок.

Для досягнення поставленої мети дипломної роботи сформульовано такі **завдання:**

1. Вивчити лінгвопсихологічні особливості досліджуваних дефініцій та здійснити стан проблеми мовних концептів і мовленнєвих умінь.
2. Виявити критерії та схарактеризувати рівні сформованості мовних понять у дітей.

3. Визначити і апробувати методику формування наукових мовних понять у дітей старшого дошкільного віку під час здійснення педагогічного експерименту.

Об'єктом дослідження є навчально-мовленнєва діяльність дітей віком 5 років.

Предметом дослідження є процес навчання української мови старших дошкільнят.

У дослідженні використовувалися такі **методи**: теоретичний: аналіз наукової літератури для того, щоб визначити істотні ознаки мовних дефініцій; відбір та інтеграція критеріїв, аналіз і класифікація дитячих понять; емпіричний: індивідуальні обстеження дошкільнят 3-6 років з метою виявлення особливостей мовних понять у дітей та їх мовленнєвого розвитку; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); статистична обробка даних.

Наукова новизна. У дипломній роботі з'ясовано взаємозв'язок мовних понять і мовленнєвих умінь старших дошкільників; виявлені критерії й описано рівні сформованості мовних понять у дітей; визначена сутність формування мовних понять; виділено етапи і представлена послідовність пропедевтичної роботи.

Практична значимість отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані під час лекційних і семінарських занять з теорії та методики розвитку мовлення дошкільнят, дитячої психології, рефлексивної психолінгвістики, педагогічної психології, у закладах післядипломної освіти, а також педагогічних ЗВО.

Апробацію одержаних результатів здійснено 2020 року в альманасі ХДУ «Магістерські студії».

Структура роботи відповідає вимогам ХДУ і містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел і чотири додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Лінгвістичні засади пропедевтики засвоєння дітьми старшого дошкільного віку мовних одиниць

Сучасні погляди науковців щодо мовних одиниць дають змогу конкретизувати зміст навчання мови з метою виявлення специфіки пропедевтичної (підготовчої) роботи в ЗДО. Базовий компонент дошкільної освіти передбачає практичне ознайомлення із “звуком”, “словом”, “реченням”[25]. Отже, важливе значення для реалізації завдань дослідження має з’ясування сучасних поглядів на мовні концепти, що обов’язково мають бути засвоєні дітьми дошкільного віку у передшкільний період.

У зв’язку з цим нами було встановлено, що мовні одиниці належать до різних мовних рівнів, які є низкою подібних одиниць та категорій. У межах кожної підсистеми мовної структури таких як фонетична, лексична, синтаксична, морфологічна) існує система, оскільки всі ці елементи певного рівня є одиницями мови. Мовна система розглядається як єдність однорідних, взаємозалежних елементів, що мають своє значення по відношенню до інших членів. Кожна складова мовної структури взаємодіє одна з одною й утворює загальну систему мови [22].

Також ми з’ясували співвіднесеність базових положень мовознавства, які є основою теорії і практики формування первинних мовних понять дітей у ЗДО, з поняттями “звук”, “слово”, “речення”.

Відомо, що найменшим елементом мови є звук. Звук у мові використовується як найменша акустико-артикуляційна одиниця мовлення, що характеризується певними акустичними й перцептивними властивостями [34].

Звуки мови розглядаються в дослідженні як природне явище, вони мають акустичну й артикуляційну природу. Для навчання говоріння важливим є артикуляційний аспект – вироблення людиною звуків мовлення.

Важливішим вважається функціональний бік мовлення - функції звуків та місце їх у системі мови. Звуки мовлення утворюють артикуляційний комплекс, необхідний для вимовляння певного звука. Звуки мови, що володіють сигніфікативною функцією, у мовознавстві називають *фонемами*. Розрізняють терміни “звук мовлення” (його акустико-артикуляційна характеристика) і “звуки мови”, тобто фонему.

Звуки мовлення відрізняються один від одного висотою, силою і тривалістю, а також тембром. Оволодіння мовними й немовними звуками починається в період дошкільного дитинства. Розрізнення немовних (звуки природи) і мовних (голосні, приголосні, тверді, м'які, шиплячі, свистячі) звуків, свідоме їх засвоєння дошкільниками впливає на формування знань у подальшому оволодінні мовою.

Сукупність голосних, приголосних, твердих, м'яких звуків за допомогою мовлення утворює слова. У лінгвістиці дається трактування *слову* як основній одиниці мови та мовлення, що є лексичним поняттям. Наявність значення є обов'язковою властивістю слова. Воно завжди функціонує як органічна єдність звучання й значення. Звук або комплекс звуків лише тоді є словом, коли служить вираженням певного лексичного змісту. Хоч практичне виділення, розмежування слів, як правило, не становить труднощів для дітей старшого дошкільного віку, наукове визначення слова виявилось надзвичайно складною проблемою, вирішення якої вбачаємо в цілеспрямованій пропедевтичній роботі з старшими дошкільниками. Нині існує вже кілька сотень різних тлумачень слова. Навіть є скептичний погляд на слово як нелінгвістичну категорію. Представники американської дескриптивної лінгвістики намагалися здійснювати науковий опис мови без звернення до поняття слова. Такий підхід не є доречним [20].

Речення в дослідженні розглядається як одна із основних одиниць синтаксису, що протиставлена за формами, значеннями і функціями слову й словосполученню. Це синтаксична структура, що є повідомленням про будь-що

і розрахована на слухове (письмове) сприймання; основна синтаксична одиниця, що позначає ситуацію або взаємопов'язані ситуації [34].

За визначенням І.Р.Вихованця, речення трактується як предикативна синтаксична одиниця, яка становить граматично організоване поєднання слів (або слово) та має певну смислову й інтонаційну завершеність. Функціонуючи в мовленні як мінімальна одиниця спілкування, воно є водночас одиницею формування й вираження думки [3].

Залежно від комунікативної мети розрізняли речення розповідні, питальні й спонукальні. Ці різновиди речень називають комунікативними типами речення, зокрема: *розповідні* містять повідомлення про якийсь факт дійсності, подію, явище - найпоширеніший комунікативний тип простого речення. Для них характерна відносна закінченість думки та специфічна розповідальна інтонація – підвищення тону на логічно наголошеному слові й зниження його в завершальній частині речення [3].

При першому ж знайомстві дітей із реченням у ЗДО необхідне усвідомлене його сприймання, так як у початковій школі забезпечується розкриття *граматичних явищ* речення – словесне позначення його *значення* й називання *матеріального носія* цього значення, що без попередньої підготовки є досить складним процесом. Оволодівши письмом, діти першого класу, записуючи речення різних видів, розставляють відповідні розділові знаки. Для усвідомленої їх розстановки необхідно знати ознаки кожного з них, а до цього слід готувати дітей ще з дитячого садка.

З теоретичного аналізу мовних понять “звук”, “слово”, “речення” дійшли висновку про можливість формування мовних понять у здобувачів дошкільної освіти, керуючись визначеними суттєвими ознаками. Схарактеризуємо їх.

Серед *звуків* розрізняють звуки немовні й мовні. Виокремлюють звуки немовні, що породжені людиною і речами, які її оточують. Люди і тварини живуть у світі звуків: звуки неживої природи, звуки живої природи. Мовні звуки мають акустичний й артикуляційний боки. Звуки мовлення

утворюються за допомогою органів мовлення. Органом людського організму, що прилаштований для виробництва та сприймання звукового мовлення, є мовленнєвий апарат (його будова).

Сукупність звуків мовлення утворюють *слово*. Наявність значення – обов'язкова властивість слова як одиниці мови. Мова – це система слів, які є її будівельним матеріалом, характеризуються фонетичною оформленістю, лексико-граматичною постійністю звучання й значення, номінативністю.

Речення – синтаксична будова, висловлювання, що є повідомленням про будь-що і розраховане на слухове (письмове) сприймання. Указує на відношення повідомлюваного до дійсності. Речення є відносно завершеною смисловою одиницею спілкування та вираження думок, своє значення набуває в контексті зв'язного мовлення. Залежно від комунікативної мети розрізняють речення розповідні, питальні й спонукальні.

Отже, вважаємо, що виокремленні суттєві ознаки основних мовних одиниць (звук, слово, речення), на основі наукового підґрунтя лінгвістичних положень та врахування встановлених критеріїв їх відбору дозволять повною мірою здійснити пропедевтику мовних понять.

1.2. Психологічні передумови засвоєння мовних понять у дітей

Формування понять входить до категорійного апарату психології навчальної діяльності. З'ясування сутності мовних понять та вмінь висловлюватися, процесів та умов їх формування під час навчання потребує аналізу психологічних трактувань цього феномена, співставлення різних поглядів учених на природу виникнення мовних понять у дітей.

Звертання до проблеми **пропедевтики** (від *propaideno* попередньо навчаю) [33] мовних понять обумовлене: по-перше, необхідністю реалізації принципів перспективності, наступності й безперервності освіти, зокрема реалізації Державних стандартів початкової освіти; змісту Базового компонента

дошкільної освіти і, по-друге, потребою врахування в навчальному процесі тих психологічних механізмів, які є провідними у засвоєнні понять дітьми.

Тому, щоб психологічно коректно здійснювати пропедевтичну роботу над мовними поняттями, необхідно *здійснити* теоретичний аналіз проблеми засвоєння мовних понять, *вивчити* психологічні закономірності їх формування, *проаналізувати* положення психологічної науки щодо вікових можливостей дошкільників до осмислення й перетворення мовленнєвого досвіду під впливом знань про мову, що засвоюється. *Дослідити* джерела виникнення понять і *прослідкувати* еволюцію їх усвідомлювання, а відтак, *з'ясувати* специфіку етапів формування понять та вмінь висловлюватися і розробити відповідну методику. З аналізу психологічної літератури *виокремити* передумови формування знань щодо мовних дефініцій з урахуванням психологічних рівнів засвоєння дітьми понять.

У психологічних визначеннях **поняття** – основна форма абстрактного мислення; відображення істотних ознак досліджуваного об'єкта; реальне узагальнення загальних та істотних властивостей предметів і явищ дійсності. Джерелом понять є відчуття, які виникають від впливу матеріальних предметів на органи чуття. Реальність понять виявляється в мові через слово [41].

Буденні поняття – це уявне і мовленнєве узагальнення, сформоване без спеціальної підготовки, при практичному оволодінні певною галуззю предметів, що поєднують істотні і несуттєві ознаки. На думку Л. С. Виготського, поняття повсякденного життя розвивається як би знизу вгору, від безпосереднього зіткнення з речами і взаємодії з ними. Наукове поняття формується зверху донизу і починається зі словесного визначення [10; с.23-80]. Наукове поняття-уявні узагальнення, що виникають у процесі цілеспрямованого навчання [18]. Ця група понять була визначена як мимовільна (за Л.С. Виготським – «наукова»). Вони виникають в процесі навчання тільки в шкільному віці. Л. С. Виготський у своїх дослідженнях шукав відповіді на питання: чи розвиваються ці типи понять за одними і тими ж законами? Чи мають вони однакову психологічну структуру? Чи мають вони ту

ж роль у подальшому психологічному розвитку дитини? – це важливо для реалізації завдань нашого дослідження.

Л. С. Виготський вважав, що наукові поняття формуються і розвиваються під впливом навчання. Діти засвоюють наукові поняття на основі свого життєвого досвіду, що вимагає активної розумової діяльності, яка відбувається під керівництвом педагога. Розвиток мовних понять, на думку вченого, характеризується не тільки збагаченням змісту, а й прогресивним усвідомленням. Він радить розвивати мовлення дитини, збагачуючи її словами і термінами, щоб повноцінно підготувати дошкільника до школи; довести дітей до усвідомлення мовних понять та їх розвитку, сприяти тому, щоб побутові поняття формувалися на основі усвідомлених наукових уявлень дітей [10].

Знання дітьми мови в науковій літературі ділиться на імпліцитні і експліцитні. Імпліцитні мовні знання – приховані, не виражені як свідома форма засвоєння мовної дійсності. Дитина не знає, що вона володіє ним, це знання становить основу практики говоріння. Експліцитне знання (наукове) – це яскраво виражена свідома форма засвоєння мовної дійсності [18].

Експліцитні мовні знання у 5-6 років життя проявляються тільки у формі формальних ознак і є результатом навчання, це – основа суттєвих ознак, що складає ядро мовних знань.

Протиріччя між раннім розвитком поняття і їх мовного розуміння знаходить реальне вирішення у псевдопонятті як у такій формі комплексного мислення, що робить можливим “збіг” у мисленні дитини й дорослого.

Псевдопоняття – узагальнення, що за зовнішніми ознаками вираження майже повністю збігається з поняттям, але за генетичною природою виникає за інших умов. Такий тип узагальнення реально з’являється в дитини при переході від комплексного мислення до понятійного. Вирішальну роль у процесі утворення псевдопоняття мають словесні висловлювання, що вживає дорослий при взаємодії з дитиною. Відмінною рисою утвореного мовного комплексу дитини є спосіб його утворення: узагальнення наочного мовного досвіду [38].

Отже, мовне спілкування з дорослим стає потужним “двигуном”, фактором розвитку дитячих понять. Перехід від комплексного мислення до мислення поняттями проходить у дитини непомітно, тому що практично псевдопоняття збігається із поняттями дорослих [9; с.184-294].

Відповідно до наукових положень Л.С.Виготського, початковий період дитячого мислення – допонятійний, спочатку це період “синкретичного”, нерозчленованого мислення, а пізніше – період “мислення в комплексах”, коли дитина здійснює свою інтелектуальну взаємодію зі світом не за допомогою понять, а за допомогою “асоційованого”, “ланцюгового”, “дифузного” і “псевдопонятійного” мислительних комплексів [10].

Процеси аналізу й синтезу, абстрагування й узагальнення, шляхом яких відбувається засвоєння понять, здійснюються і знаходять своє виявлення в розумових діях [14; с.236-277].

Відомо, що структурні елементи мови, функції, зв'язки і взаємодії, а також граматичні й орфографічні дії, прийоми аналізу мовленнєвого матеріалу аналізуються як одиниці вивчення. З погляду психології, це одиниці засвоєння, поняття про структурні елементи мови, граматичні та орфографічні поняття, уміння й навички здійснювати аналіз засобів мовлення. Тому різниця у структурних рівнях мови, чи її розділах (лексиці, граматиці, синтаксисі, фонетиці) ґрунтується не тільки на різниці одиниць, а й на якості тієї абстракції, що їх визначає [22].

Результати аналізу психологічних і психолінгвістичних досліджень у сфері пізнання дитиною мовних понять відкривають шлях нових підходів у розробці системи пропедевтики мовних понять, що поєднує в собі всі мовні одиниці. Завдяки цьому в дітей формується практико-теоретичне ставлення до мовної дійсності, з'являються передумови для подальшого успішного засвоєння навчального матеріалу. Отже, дошкільний вік є найбільш сензитивним для розвитку розумових здібностей дітей, а також для пропедевтики вивчення рідної мови у школі.

1.3. Розуміння мовних понять дітьми молодшого й середнього дошкільного віку

Започатковуючи дослідження, ми організували й провели пошуково-розвідувальний етап констатувального експерименту.

На першому етапі велася робота з дітьми четвертого й п'ятого років життя, щоб з'ясувати, *коли вперше з'являються у мовленні дітей поняття, як вони ними оперують і в чому їх специфіка*; виявити, чи наявні в них узагалі якісь ознаки знань про найпоширеніші в практиці роботи дошкільних закладів на заняттях з розвитку мовлення і підготовки до навчання грамоти, поняття “звук”, “слово”, оскільки саме ці терміни діти сприймають найчастіше.

У процесі діагностичного опитування ми дотримувалися таких **вимог**: невимушеність ситуації опитування; індивідуальний підхід до дітей; поступовість ускладнення запитань опитування; надання дитині можливості повною мірою відповісти на поставлене запитання.

I етап. Першочергово важливим було встановити, чи мають діти найпростіші уявлення про “звук”, “слово”. Зафіксувати, коли саме вперше з'являються первинні ознаки наявності в дітей спонтанних понять про “звук”, “слово”, які сприймаються ними раніше інших термінів і які є найпоширенішими в практиці роботи дитячого садка. Для цього була використана методика виявлення *первісних рис* уявлень дітей про “звук” і “слово”. Суть її в тому, що дітям ставилися запитання: “Що ти знаєш про звук?”, “Чому ти вважаєш, що це звук?”, “Що таке слово?”, “Поясни, чому ти думаєш, що це слово?” Із відповідей дітей було виявлено, яка система зв'язків стоїть за словом-поняттям на даному етапі розвитку дитини. Для цього в експерименті використовувався **метод визначення понять**. Суть його полягає в отриманні інформації про розуміння дітьми дошкільного віку мовних понять. Цей метод дав можливість виявити, чи проявляється в дітей рефлексія над мовленням і в чому саме вона проявляється, як впливає на оволодіння дітьми мовними поняттями і на об'єктивацію мови?

У бесідах дітям пропонувалося відповісти на запитання, які спонукали їх висловити свої міркування про мовне поняття “звук”.

1. “Поясни, що таке звук?”, “Де ми чуємо звуки?”, “Які звуки ми чуємо?”.
2. Коли діти не розуміли запитань вихователя, він вимовляв звуки [а, и, і, у,...] (спочатку голосні, потім приголосні) і звертався із запитанням: “Що я вимовляю?”.
3. Далі вихователь пропонував дітям промовити звук: “Вимови звук, який знаєш?” - і запитував, - “Що ти промовив?”.

Аналізуючи відповіді дітей четвертого й п'ятого років життя, помічаємо для них спільні риси: злиття слова й предмета чи істоти. Про це свідчать такі відповіді дітей: “Слово – це котик”; “Слово – це мама”, “Слово – це стіл”. Про відповіді такого типу слід сказати, що вони виникли в дошкільників на основі прозорості слова-терміна “слово”, через яке вони бачать предмети та істоти, не помічаючи самого слова. Такі наші спостереження й досвід практичної роботи підтверджують існування феномена, за О.О.Потебнею, “слова – скла” [56, с.13]. Дошкільники не відокремлюють слово як мовний знак, як назву предметів та істот, тобто не об'єктивують слова як лінгвістичну дійсність, як особливе мовне явище. Відповіді дітей “Слово у віршику”, “Слово у вірші”, “Слово – це пісня” свідчать про перші емпіричні узагальнення як результат спонтанної рефлексії над мовленням. Такі узагальнення тримаються на асоціаціях, пов'язаних із використанням терміна “слово” в певній мовленнєвій ситуації.

У 3,5 років дитина починає правильно вимовляти всі звуки, називати окремі знайомі їй предмети й речі. Мовлення починає набувати розгорнутого зв'язного характеру. У ньому наявні (у деяких дітей) судження про мову та мовлення. Як свідчать власні отримані результати дослідження вивчення знань дітей про мову, у *первісних* поняттях про слова та звуки злиті терміни “слово” і “предмет”, термін “звук” і “дія”. Конкретно “прив'язуючи” мовну термінологію до предметів і дій, за якими діти спостерігають, асоціюючи слова-терміни з їх конкретизованими випадками вживання у власному мовленні під впливом

сприймання певних звуків і слів від дорослих, діти спонтанно оволодівають знаннями про звук і слово.

1.4. Характеристика мовних понять дітей шостого року життя (констатувальний етап)

Метою констатувального експерименту було з'ясування стану володіння мовними поняттями дітьми п'яти років, а також тих умов, за яких відбувається природний розвиток у дітей понять про мову; тобто виявити й зафіксувати ті фактори, що спричиняють спонтанне, стихійне утворення мовних понять у дітей.

Із сукупності мовних одиниць як критеріїв експериментального вивчення дітьми мовних понять були обрані такі поняття, як “звук”, “слово”, “речення”. Із ними діти найчастіше “зустрічались” в процесі навчання: на заняттях та під час ігор, наприклад, “Упіймай звук”, “Назви слово”, “Скринька слів”, “Придумай слово на запропонований звук” та ін. ще з три-чотирирічного віку в дитячому садку згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти. Відповідно до Державних стандартів початкової школи визначені мовні поняття вже з першого класу стають предметом вивчення й аналізу.

Перш ніж започаткувати констатувальний етап експерименту нами було визначено істотні ознаки мовних понять, на які орієнтувалися в експерименті:

Речення – це слово чи декілька слів, що виражають закінчену думку. У реченні слова пов'язані за змістом. У реченні міститься відносно закінчена інформація.

Слова – називають предмети, дії, ознаки, узагальнюють їх. Слова – смислові частини речення.

Звуки – виконують розрізнявальні функції (рак-рік). Звуки – матерія мови, будівельний матеріал звукової мови.

Окрім смислових ознак як провідних у виявленні “справжніх” (нежитейських понять), ураховувалися також деякі формальні (інтонаційні), структурні ознаки, які є наслідком суттєвих ознак.

Відповідно до теоретичних позицій дослідження ми виокремили такі **істотні ознаки** як орієнтири, за якими в експерименті виявлялося оволодіння поняттями.

ЗВУК. 1. *Звук – матерія мови, будівельний матеріал звукової мови.*

2. *Звуки виконують смислорозрізнявальні функції в мовленні (словах).*

СЛОВО. 1. *Слова називають предмети, дії, ознаки, узагальнюють.*

2. *Слова смислові частини речення.*

РЕЧЕННЯ. 1. *Речення – це слово чи декілька слів, що виражають закінчену думку.*

2. *Слова в реченні пов'язані за смислом.*

Окрім того, було визначено **критерії й показники** засвоєння дітьми старшого дошкільного віку мовних понять, **подані у додатку А.**

У відповідях дітей на запитання “Що таке звук?” можна умовно виділити наступне: 2 % дітей шостого року життя мали достатнє розуміння мовного поняття “звук” для подальшого усвідомлення наукового поняття. Про це свідчать відповіді дітей: “Із звуків складається мова”, “Звуки – це те, що ми вимовляємо”, “Звуки ми вимовляємо й чуємо”. 12% дітей шостого року життя пов'язували це поняття з процесом говоріння й сприймання звуків, тобто подразненнями слухового аналізатора. Наприклад, “Слухаємо звуки”, “Говоримо звуками”, “Звуки звучать”, “Звуки – це спів”, “Це те, що говорять”. У цих дітей склалося розуміння поняття “звук” завдяки власному мовленнєвому досвіду у результаті відтворення й сприймання звуків. 33% дітей шостого року життя, відповідаючи, ототожнювали звук із словом і реченням: “Звук – це речення”. Це діти, у яких відсутній досвід спонтанної рефлексії над мовою і житейські мовні знання необхідні для подальшого усвідомлення поняття “звук”. 53% дітей шостого року життя робили спроби відповідати, затруднялися, кажучи “Не знаю,” або задумувалися, знизували плечима. Вони взагалі не мали ніяких знань про мовне поняття “звук” для подальшого його усвідомлення.

Наступний термін-поняття, з яким проводили дослідницьку роботу, це – **“слово”**.

Аналізуючи отримані судження дітей шостого року життя, ми прослідковували вже знайому закономірність відповідей, що була встановлена в роботі з дошкільниками четвертого й п'ятого років, а саме: діти називали певні наочні ознаки, що були не характерними для поняття. Наприклад, із відповідей “видно”, що діти пов'язували термін “слово” з процесом говоріння (“Слова в мові”); із кількісною ознакою (“Слова в реченні, їх багато”); видавали їх за реальні предмети, показуючи на стіл, олівець, книжку (“Слово – це книжка”, “Слово – це стіл”) тощо. Перший тип суджень свідчить, що діти не об'єктивують слова як лінгвістичну дійсність; не виокремлюють слова як назви предметів. Слова для них (20%) “прозорі”, дошкільники їх розглядають як матеріальний предмет, не розуміючи при цьому самого слова як одиниці мови. Вони оперують не одиницями мови (словами), а одиницями смислу (предметами). Серед суджень дітей було виокремлено такі (3%), що психологічно докорінно відрізняються від проаналізованих вище. Наприклад, “Слово – це (думає) словами говоримо”, “Слово ми чуємо”. Тут діти не об'єднували предмет і слово в єдине ціле, не проявляли феномена “прозорості слова”, а намагалися ввести термін “слово” в систему мовних понять і віднести його до категорії мовлення (говоріння й сприймання мови). Проявлялася спонтанна рефлексія над мовленням, намагання об'єктивувати цю одиницю мови. Виявлено дітей, які з терміном “слово” згадували або конкретну ситуацію, або предмет, не названий лексемою “слово”, чи механічно повторювали завчені на заняттях фрази типу “Слова в мові”, “Слова в реченні, багато слів”, значення яких діти не розуміють. Такими судженнями дітей (22%) “озброїли” дорослі, що навчають їх, не турбуючись про зв'язок такої роботи з мовленнєвим досвідом дітей, з опорою на рефлексію над їх власним індивідуальним мовленням, прояв якої очевидний у дитячих судженнях типу: “Слово є в книжці”, “Слово у віршику”, «Слова в пісеньках».

Наступний термін-поняття, з яким проводили дослідницьку роботу, це – **“речення”**. Знання дітей про мовне поняття “речення” з’ясовувалося не окремо, а системно: серією однотипних запитань, починаючи з поняття “звук” і по висхідній лінії наростання складностей понять підходили до з’ясування знань дітей про мовне поняття “речення”. Застосування комплексного підходу в констатувальному дослідженні дало можливість установити наявність та зміст емпіричних знань дітей про окремі мовні поняття. Тому повнота знань дітей про поняття “речення” з’ясовувалася після визначення їхніх знань про мовні одиниці “звук” і “слово”.

Наступний термін-поняття, з яким проводили дослідницьку роботу, це – **“слово”**.

Дітям пропонується назвати мовну одиницю, семантичних особливостей якої вони зовсім не знають, але постійно чують термін “слово”. Вони розуміють, що слово – це частина мовлення, але початок і закінчення слова визначити затрудняються. Виділені вище особливості оперування тими чи іншими ознаками у визначенні “слова” і “звука” пояснюються практикою дошкільної метамовної підготовки.

Наступний термін-поняття, з яким проводили дослідницьку роботу, це – **“речення”**.

Із отриманих відповідей очевидно, що дітям пропонувалося скласти речення, семантичних особливостей якого вони не знають, але на заняттях часто чують від вихователя цей термін. У зв’язку з цим вони мають труднощі в розумінні та визначенні початку та його закінчення. Діти спонтанним, інтуїтивним асоціативним шляхом пов’язують мовні одиниці з мовленням, у них склалося самотійне судження, що почутий чи вимовлений потік мовлення - це речення. Виявлено 8% правильних відповідей дітей. Але пояснити, чому вони вважають утворений відрізок мовлення реченням, вони аргументовано не змогли. У даному випадку очевидний прояв імпліцитних знань дітей. (41%) відповідей дітей свідчить про наявність у них експліцитних знань про мовне поняття

“речення”. 51% від загальної кількості опитаних дітей дали неправильні відповіді та відмовлялися відповідати.

У результаті дослідження виявлено, що переважна кількість дітей (75%) не об’єктивують мовні одиниці як явища лінгвістичного світу, не розуміють знакову природу мови, “зливають” мовні одиниці й відповідні їм реалії матеріального світу, про це свідчать такі відповіді дітей: “Машиніст сигналізує”; “Я промовив, як називається іграшка”, “Книжка”; “Що м’ячик підстрибує” “Слова, що розповідають про м’ячика”, “Розповідь про м’ячика” тощо. Лише 7% опитаних дітей “упізнавали” мовні одиниці і правильно називали їх. 18% дітей узагалі не відповідали, казали “Не знаю” або мовчали.

Установлено, що мовні поняття “звук”, “слово” доступніші дітям. Це пояснюється тим, що терміни, відповідно до даних понять, згідно з діючими програмами часто використовуються вихователями на заняттях уже з II молодшої групи. У підготовчий до навчання грамоти період діти оволоділи цими поняттями різними шляхами (життєвий досвід, вплив батьків, спеціальне навчання тощо). Інша ситуація “вимальовується” з мовними поняттям “речення”. Це поняття і відповідна йому мовна термінологія значно менше вживається в оточуючому дошкільників мовному середовищі, а також у спеціальній навчальній роботі дитячого садка, тому це поняття сприймається дітьми складніше. У старшій групі на заняттях із розвитку мовлення вихователі уперше для дітей уживає термін “речення” і знайомить із ним.

Таблиця 1.1.

Розуміння дітьми шостого року життя понять “звук”, “слово”, “речення”

	Критерії	Кількість дітей (%)							
		1.Ступінь елементарного розуміння мовних понять		2. Ступінь початкового усвідомлення мовних понять		3. Ступінь недостатнього усвідомлення мовних понять		4. Ступінь неусвідомленості мовних понять	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1	Когнітивний	0,8	1	12,7	12,9	33,7	33	53,1	53,1

2	Репродуктивний	3,7	3,6	17,2	20	36,6	32,3	42,5	44,1
3	Рефлексивний	2,3	3	7,3	7,7	53	56	37,4	33,3

Як бачимо з таблиці 1.1, у дітей шостого року життя КГ (контрольної групи), котрі навчалися за чинними програмами, перший ступінь - елементарного розуміння мовних понять згідно з визначеними критеріями становить: когнітивний - 0,8%, репродуктивний - 3,7%, рефлексивний – 2,3%. Дошкільники при виконанні завдань оперували в основному кількісними ознаками мовних понять, тобто знаннями, які давалися дітям згідно з чинними програмами в ЗДО. Другий ступінь - початкового усвідомлення мовних понять відповідно становив: 12,7%, 17,2% і 7,3%. Діти віднесені нами за розумінням мовних понять до першого і другого ступенів володіють житейськими поняттями про мову, опанування якими відбувалося як спонтанно в повсякденній діяльності - так і в навчальній - спеціально організованій вихователем. Кількість дітей, віднесених до третього ступеня - недостатнього усвідомлення мовних понять, становить відповідно до критеріїв: 33,7%, 36,6% і 53%. Нами визначено, що ці діти уміють робити лише перші узагальнення, їх *житейські поняття* мотивувалися такими факторами, як: 1)самостійно утвореними як результат розвинутого чуття мови, спонтанної рефлексії над власним мовленням та мовленням оточуючих; 2) випадково утвореними на підставі асоціацій, що виникали при сприйманні понять “звук”, “слово”, “речення” в різних ситуаціях роботи ЗДО; 3) результатом некоректної навчальної діяльності дорослих, що зорієнтована не на суттєві ознаки, зокрема кількісні, а на використання слова-терміна без наповнення його відповідним лінгвістичним змістом. Діти, що взагалі не спілкувалися з дослідником, були віднесені до четвертого - ступеня неусвідомленості мовних понять відповідно до визначених критеріїв: 53,1%, 42,5% і 37,4%. Зафіксована така тенденція: у відповідях діти оперували смислом. Це є свідченням того, що в пропедевтичній роботі над мовними поняттями потрібно орієнтуватися на смислові ознаки

речення. У мовленнєвому досвіді дітей яскраво проявляються “чуття мови”, спонтанна рефлексія й інтуїтивна здатність вичленовувати смисл (про кого й що говориться, йдеться) та сформовані одиниці смислу (слова, словосполучення, речення), психолінгвістичні одиниці, які становлять основу життєвих знань та є підґрунтям для “проростання” через них наукових понять.

На основі визначених ступенів засвоєння дітьми даних мовних дефініцій ми схарактеризували чотири рівні засвоєння мовних понять дошкільниками, що мають певні особливості (Додаток А).

Показники рівнів знань дітей про мовні поняття подані в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Знання дітей шостого року життя про поняття “звук”, “слово”, “речення”

Рівні Мовні поняття	КГ (%)	ЕГ (%)
Достатній рівень Звук	1,8	2,6
Слово	2,4	2,3
Речення	2,8	4,8
Задовільний рівень Звук	5,8	3,8
Слово	15,9	15,9
Речення	15,9	15,9
Низький рівень Звук	46,2	45
Слово	43	43
Речення	40	40
Стадія формування Звук	46,2	48,6
Слово	45,7	41
Речення	41,3	39,3

Таблиця ілюструє, що в дітей п’яти років життя (КГ) достатній рівень засвоєння понять становить: звука – 1,8%, слова – 2,4%, речення – 2,8%; задовільний рівень засвоєння: звука – 12,2 %, слова – 9,1%, речення – 15,9%; низький рівень засвоєння мовних понять становить відповідно: звука – 40%, слова – 43 %, речення – 40%. Виявлені життєві, хибні, поверхові, неточні, спонтанні знання про мовні поняття. У стадії формування знаходиться поняття

звука в 46,2%, слова – 45,7%, речення у 41,3% дошкільників, які взагалі не відповідали на запитання дослідника.

Таким чином, отримані під час констатувального експерименту результати спонукали нас до з'ясування методики пропедевтики мовних понять – ознайомлення старших дошкільників із основами понять “звук”, “слово”, “речення”, формування експліцитних знань та мовленнєвих умінь.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Теоретичні положення й принципи побудови експериментальної методики

З метою дотримання об'єктивності проведення експерименту добиралися контрольні (КГ) й експериментальні (ЕГ) групи, що перебували в порівняно однакових умовах. У (КГ) підсумки навчання опрацьовувалися за традиційною методикою розвитку та навчання мовлення в дітей, а в (ЕГ) - за експериментальною. За навчанням дітей у двох групах велося безперервне спостереження, використовувалися кількісні та якісні показники для характеристики результатів навчального процесу.

У ЕГ навчання було побудовано таким чином, щоб разом із традиційною програмою діти виконували експериментальну. Це давало можливість стверджувати, що позитивні, продуктивні результати експериментального навчання були досягнуті не стільки за рахунок виконання чинної програми й традиційної методики, скільки у зв'язку з використанням ефективнішої пропедевтичної методики, яка побудована на уточненні мети; лінгвістичній спрямованості її завдань і змісту; підборі оптимальних методів, організаційних форм умовно-теоретичної мовної роботи, адекватних мовних засобах (для аналізу дітьми речень, слів, звуків, букв) та інших дидактичних засобах. А також у зв'язку з упровадженням продуктивної системи пізнавальних завдань, створення необхідних психолого-педагогічних умов засвоєння дітьми знань про мовні поняття.

Результати навчання в ЕГ порівнювалися з показниками в КГ. У ході експериментального навчання вносилися корективи в методику роботи, а також відстежувався процес оволодіння дітьми знаннями про мовні поняття в умовах педагогічного стимулювання та психологічної корекції.

У процесі проведення формувального експерименту було створено педагогічні умови, які забезпечували в подальшому ефективність і

продуктивність навчального експериментального процесу з пропедевтики у старших дошкільників знань про мову, зокрема: введення у процес навчання мовних одиниць; реалізації завдань та впровадження в навчання лінгвістичного змісту дошкільної освіти практико-теоретичних методів, форм і засобів, які забезпечують дітям об'єктивацію мови, рефлексію над нею.

У процесі реалізації передбачених умов у експериментальному навчанні:

- *збуджували і активізовували в дошкільників мотиви й бажання пізнавати суттєві ознаки мовних понять, об'єктивувати мовні явища*, свідомо вживаючи терміни “речення”, “слово”, “звук” з відповідним лінгвістичним змістом; у дітей підтримувалась увага, зацікавленість, інтерес до лінгвістичної діяльності, а також стимулювався прояв довільності в мовленні.

Наявність мотивації означала, що в дітей дошкільного віку активізовувалися внутрішні **потреби** пізнавати мовні поняття, проявляти рефлексивне ставлення до власного мовлення;

- організовувалося *лінгвістично коректне навчальне мовно-понятійне розвивальне середовище й стимулювалося усвідомлене довір'я ставлення дітей до вживання в мовленні мовних одиниць*. З цією метою різними дидактичними засобами (спеціально підібраними реченнями, словами, звуками, які забезпечували усвідомлення істотних ознак мовних одиниць й утворення змістовних узагальнень тощо) створювали оптимальне *розвивальне середовище* як на заняттях, так і в процесі проведення дидактичних ігор. Використовували також інші засоби створення розвивального середовища: читання різних жанрів художніх творів із наступним їх аналізом, використання комп'ютерних програм “Весела азбука”, фішок для позначення мовних одиниць тощо;

- використовувалися доступні для дітей *розповіді-пояснення вихователя про суттєві ознаки мовних одиниць і одночасно адекватні лінгвістичному змісту (значенню понять)*. Слід зазначити, що розповіді та пояснення вихователя були одними з головних способів впливу на механізми оволодіння дітьми суттєвими ознаками мовних понять. Розповіді-пояснення вихователя відповідали вимогам: докладності пояснення дітям, відповідності віковим особливостям сприймання

й розуміння дітьми навчальної інформації, помірності темпу введення ознак та ін.;

– мовна термінологія використовувалася лише у зв'язку з метамовною роботою, коли ознайомлювали старших дошкільників з *суттєвими ознаками* мовних понять. При цьому в експерименті враховували, по-перше, що дошкільник у своєму емпіричному досвіді може мати хибне житейське уявлення про мовне поняття або будь-яке уявлення про мовні поняття може бути відсутнім узагалі; по-друге, що наявне в старших дошкільників житейське поняття може бути за своєю сутністю далеке від правильного лінгвістичного або мати тільки певні відтінки його правильності;

– *стимулювалася рефлексія над мовленням та мислительна діяльність* дітей як психологічна основа для формування знань про мовні поняття. Шляхом самоаналізу мовлення, синтезу різних мовних одиниць у потоці мовлення абстрагувалися від несуттєвих ознак, порівняння, узагальнення, класифікації істотних ознак мовних одиниць шляхом довільного контролю над власним мовленням, виділення одиниць мови. Діти вчилися відрізняти суттєві ознаки від несуттєвих, об'єктивувати мовні одиниці за їхніми істотними параметрами. Саме знання про суттєві ознаки одиниць мови як явищ лінгвістичної дійсності дозволяло дітям об'єктивувати в своєму мовленні мовні одиниці, упізнавати їх на слух, осмислювати, оволодіваючи джерелами для визначення мовних понять і подальшого їх усвідомлення в шкільному навчанні;

– *організовувалася предметна та пізнавальна діяльність дошкільників*. Ефективність оволодіння дітьми знаннями про суттєві ознаки мовних понять залежала не тільки від уміння дітей відтворити зміст повідомлення вихователя про суттєві ознаки мовних понять, а й від якості сприймання та розуміння ними почутого на занятті, від безпосереднього практичного їх оперування мовними ознаками в пізнавальній діяльності. Тому організовували практичну роботу дітей зі звуками й буквами, з словом як номінативною одиницею мови, реченням – розповідальною ланкою усного повідомлення, висловлюванням (описом, повідомленням, міркуванням), порівнювали їх. Для цього

матеріалізували практичну діяльність дітей з мовою. Це включало роботу з фішками для позначення звуків, з предметними й сюжетними картинками для позначення слів, із серіями сюжетних картинок для моделювання речень. Використовувалися також малюнки, роздатковий матеріал: кубики, кружечки, палички, смужки тощо, які умовно заміщали мовні одиниці й тим самим полегшували об'єктивацію мови та її структурних компонентів. Така предметна діяльність дітей обумовлювала й активізувала процес пізнання мовних одиниць, підводила до усвідомлення суттєвих ознак понять, а відтак - і до опанування ними. Виокремлювали суттєві від несуттєвих ознаки кожного з них та пояснювали їх. Порівнювали мовні поняття;

- *підвищували рівень спеціальної (теоретичної та практичної) підготовки дошкільних працівників для роботи над пропедевтикою мовних понять у дітей, що проводилася в ЗДО. Така підготовка передусім передбачала усвідомлення вихователями різниці між лінгвістичною (спеціальною мовною) роботою й роботою з розвитку усного мовлення (комунікативних навичок) та необхідності використання відповідної кожному напрямку методики;*
- *здійснювали тематичне планування роботи з пропедевтики знань про мовні поняття з дітьми старшого дошкільного віку впродовж навчального року, що потребувало систематичності, послідовності й логічної доцільності, що й забезпечувалося шляхом планування понятійної роботи протягом року із поступовим нарощуванням складності в презентації мовного матеріалу.*

2.2. Експериментальна методика навчання рідної мови дітей старшого дошкільного віку

В експериментальній роботі з опорою на результати здійсненого аналізу науково-методичної літератури ми здійснювали процес ознайомлення здобувачів дошкільної освіти з суттєвими ознаками понять «слово», «речення», «звук» під час висловлювань.

Навчали дітей аналізувати власне мовлення, спонукали до оперування суттєвими ознаками мовних понять, щоб довести власну думку; активізували словник дітей новими дефініціями «слово», «речення», «звук»; формували

уміння встановлювати межі речень та визначати їх кількість у мовленнєвому потоці, розпізнавати речення за інтонацією; називати слова-дії, назви предметів та назви ознак; встановлювати співвідношення звуків і букв.

Основними **організаційними формами** пропедевтики мовних понять були спеціальні *групові, тематичні, комплексні, інтегровані заняття*. Основний зміст роботи полягав у тому, щоб навчити дітей усвідомлювати суттєві ознаки мовних понять, самостійно виявляти їх. Особлива увага приділялася забезпеченню рефлексивного ставлення до вжитих у мовленні мовних одиниць та об'єктивації мовних засобів. У процесі цілеспрямованого навчання дітей усвідомленню суттєвих ознак одиниць мови застосовували дидактичні ігри, евристичні бесіди, індивідуальні, групові й фронтальні форми роботи.

Дидактичні ігри були ефективними для уточнення та закріплення знань про суттєві ознаки мовних понять для формування умінь виконувати мовний аналіз, які формувалися не репродуктивним, а творчим, проблемним шляхом. Використовували такі ігри: “Упізнай звук”, “Де слово, а де речення?”, “Де слово, а де ні?”, “Скажи речення. Чому це речення?” та ін.

Комплексний підхід до формування в старших дошкільників мовних понять був важливим фактором підвищення результативності навчання. На таких заняттях органічно поєднувалися різноманітні завдання з розвитку мовлення з понятійною роботою, проте центральне місце відводилося визначенню суттєвих ознак мовних понять, а також здійсненню рефлексії над мовленням. Таким чином, усі мовні вправи на визначення суттєвих ознак мовних понять, на заняттях були пов'язані з об'єктивацією засобів, що використовує дитина в мовленні, з рефлексією дитячого мовлення. Комплексні заняття проводилися з підгрупою дітей, де вихователь викладав матеріал про мовні одиниці.

Другою формою роботи з старшими дошкільниками над мовними поняттями була *індивідуально-групова та індивідуальна робота*. Вона проводилася з групами дітей до п'яти осіб та з окремими дітьми у випадках, коли вони мали труднощі з вичленування суттєвих ознак мовних понять чи

повністю не володіли знаннями про суттєві ознаки мовних понять і уміннями висловлюватися. Мета індивідуальної роботи полягала у відокремленні суттєвих ознак мовних понять від несуттєвих. Індивідуальна робота проводилася у формі гри, без зайвого дидактизму, в природній для дитини обстановці спілкування з вихователем та з використанням наочності.

Зміст індивідуальної роботи залежав від того, на якому етапі формувального навчання вона проводилася – підготовчому чи основному, які суттєві ознаки того чи іншого поняття дітям відомі, а які - ні, а також, до якого рівня засвоєння мовних понять діти були віднесені на етапі констатації. Відповідно підбиралися й методи роботи з дітьми: або репродуктивні, або частково-пошукові.

Якщо до початку дослідного навчання дитина мала хибні життєві поняття про одиниці мови (речення, слово, звук) чи взагалі в неї були відсутні будь-які знання, у такому випадку проводилася індивідуальна або групова робота з метою розвитку в дітей вміння виявляти суттєві ознаки того чи іншого мовного поняття, абстрагуючись від несуттєвих. Переключення уваги дітей від несуттєвих ознак забезпечувалося тим, що неістотні ознаки взагалі не згадувалися й не були предметом нашої уваги. Увагу дошкільників зосереджували, насамперед, на смислових ознаках, забезпечували їх усвідомлення й тільки після цього давалися знання про структурні та інтонаційні ознаки мовних одиниць. У випадку, якщо на констатувальному етапі дитина недостатньо володіла мовними поняттями, індивідуальна робота в експериментальному навчанні проводилася з метою конкретизації, уточнення суттєвих ознак кожного мовного поняття. У процесі експериментальної роботи широко застосовувались й інші форми роботи з дітьми: дидактичні ігри; гра зі словами, звуком тощо (**Додатки Б, В, Г**).

Ефект формувального експерименту забезпечували освітні **засоби**: демонстраційний матеріал, тексти різних жанрів художніх творів та ін.; ТЗН (комп'ютерні програми, телевізор, магнітофон). Вони були необхідним матеріалом для того, щоб навчити дітей об'єктивувати мовні одиниці та

позначати абстрактні поняття матеріальними графічними зображеннями, що спрощувало процес усвідомлення мовних понять. Діти мали можливість, спираючись на наочний матеріал, з'ясовувати формальні параметри понять для отримання знань про їхні суттєві ознаки. Дошкільники також за допомогою різноманітних засобів могли наочно простежити, що слово складається зі звуків, які записуються в певній послідовності на картці чи під картинкою, кожен мовний звук позначається буквою, написаною на картинці з предметом чи без нього.

Важливим джерелом і засобом ознайомлення дітей з мовними поняттями “звук”, “слово”, “речення” та їх суттєвими ознаками були тексти різних жанрів художньої літератури, наприклад, твори “Звук”, “Звук є у нашій мові”, “Я хочу сказати своє слово”, “Перше слово” та ін..

Твори художньої літератури допомагали знайомити дітей з суттєвими ознаками мовних понять. Під час читання дошкільники, запам'ятовуючи, заучуючи напам'ять вірші, відгадуючи загадки, слухаючи оповідання, знайомилися та закріплювали суттєві ознаки мовних понять. Готували дітей до рефлексії над мовою за допомогою різних засобів поступово, оскільки для неї необхідне перш за все осмислення й розуміння дошкільником змісту істотних диференційованих ознак понять, для кваліфікованого підведення їх до усвідомлених знань про поняття в школі.

Експериментальне навчання здійснювали за **етапами: когнітивно-збагачувальним** (учили дітей за показниками першого критерію), **репродуктивно-діяльнісним** (учили дітей за показниками другого критерію) і **рефлексивно-оцінювальним** (учили дітей за показниками третього критерію).

Отже, експериментальна методика навчання дітей рідної мови є не вивченням мови, а пропедевтикою наукових знань про мову, поступовим і попереднім етапом навчання дітей об'єктивації мови, первинним етапом на шляху довгого розвитку й становлення понять у свідомості дітей, що повністю відповідає вимогам Базового компоненту дошкільної освіти та чинним програмам розвитку дошкільників.

2.3. Зміст пропедевтичної роботи із засвоєння мовних понять дітьми старшого дошкільного віку

Експериментальна пропедевтика мовних понять здійснювалася згідно з запропонованими етапами на кожному занятті, відносно кожної мовної одиниці, оскільки необхідно було об'єднати в часі когнітивно-збагачувальні, репродуктивно-діяльнісні і рефлексійно-оцінювальні компоненти навчального процесу. Починали пропедевтичну роботу з поняття “речення”, потім переходили до “слова” і “звука”. Така послідовність введення мовних одиниць пояснюється таким чином; по-перше, дошкільникам легше здійснювати аналіз, аніж синтез, по-друге, на рівні речення функціонують інші одиниці (слово, звук). Отримані дітьми знання про мову застосовувалися на практиці, а тому на одному й тому ж занятті підлягали їхньому контролю та оцінці.

Пропедевтична робота над поняттям **“речення”** передбачала початкове усвідомлення старшими дошкільниками смислової ознаки поняття “речення” й подальше осмислення його суттєвих ознак.

Мета пропедевтичної роботи над реченням полягала:

- у вичленуванні дітьми з потоку мовлення речення за допомогою розвинутого в них “чуття мови”, що давало можливість дошкільникам відчувати межі речень, розпізнавати їх смислову закінченість;
- усвідомлювати суттєві ознаки;
- введенні в словниковий запас дитини слова “речення”;
- ознайомленні дітей з суттєвими ознаками речення як складової частини висловлювання.

Суттєві ознаки речення, що використовувалися в пропедевтичній роботі:

- речення містить повідомлення про факти та явища дійсності, про наміри мовця; слова в реченні пов'язані за смислом; у реченні міститься відносно закінчене повідомлення.

Діти пояснювали не тільки смислові ознаки, а також і те, що речення вичленовуються з висловлювання на слух за допомогою інтонації й пауз; воно

має певні інтонації: питальну, коли про щось запитуємо; розповідну, коли ми розповідаємо; спонукальну, коли висловлюємо побажання, прохання тощо.

Завдання пропедевтики над суттєвими ознаками речення передбачали: *на когнітивно-збагачувальному етапі* - оволодіння дітьми словом “речення” і відповідним його лінгвістичним наповненням смисловими ознаками (без визначення); усвідомлення дітьми, що реченнями люди виражають свої думки, потреби, бажання, настрої, почуття; слова в реченні поєднані за смыслом, тому його зміст стає зрозумілим іншим людям; у реченні мовець завжди висловлює все, що він хоче сказати до кінця, його повідомлення стає закінченим, і тому зрозумілим іншим;

на репродуктивно-діяльнісному - формування вміння вичленовувати речення з потоку мовлення, оперуючи смисловими та інтонаційними ознаками; розвиток у дітей уміння розпізнавати речення серед інших мовних одиниць, спираючись на істотні та інтонаційні ознаки; формування мовленнєвих умінь доволіно й усвідомлено використовувати речення у висловлюваннях;

на рефлексивно-оцінювальному - виправляти, контролювати, рефлексувати, оцінювати, уточнювати власне мовлення та мовлення ровесників.

Для вирішення поставлених завдань пропонувалися заняття комплексного та інтегрованого видів із розвитку мовлення та навчання грамоти дітей старшого дошкільного віку, компонентами яких була пропедевтика поняття “речення”.

На занятті з ознайомлення дітей із поняттям “звук” включалися окремі компоненти комунікативної роботи з метою формування в них умінь висловлюватися: вправлення в побудові розповідей, описів, міркувань. Заняття, мовні ігри, вправи й забави з пропедевтики поняття “звук” подані в **додатку В**.

Важливим моментом у мовленнєвому розвитку дітей – умінні висловлюватися були також їхні судження, висновки, доведення, міркування при поясненні смислових ознак мовних понять, віднесенні виділених ними дефініцій до певної одиниці.

3.4. Прикінцевий етап експерименту

Завершальний етап дослідження був присвячений перевірці ефективності розробленої експериментальної методики навчання української мови старших дошкільників. Спеціально організоване навчання проводилося в ЕГ за обґрунтованою нами методикою. У КГ навчання йшло за програмою “Дитина”. Після закінчення дослідного навчання було зроблено контрольний зріз в обох групах (ЕГ та КГ).

Контрольний зріз здійснювали відповідно до визначених критеріїв та показників сформованості у дітей старшого дошкільного віку мовних понять.

Когнітивний критерій виявляв наявність *повноти усвідомлення поняття (усвідомлене, неусвідомлене); характеру осмислення поняття дітьми (експліцитне, імпліцитне); розуміння поняття (життєвого, наукового).*

Репродуктивний критерій із показниками, що дає змогу з'ясувати *вміння адекватно використовувати поняття під час мовлення; виокремлювати його істотні ознаки; розрізнявати мовні одиниці у процесі висловлювання.*

Показниками рефлексивного критерію були: вміння об'єктивувати мову; добирати доречні мовні засоби; контролювати власне мовлення.

До кожного критерію й показника було дібрано серію експериментальних завдань. Опишемо їх.

Когнітивний критерій.

Завдання 1. Мета: визначити повноту усвідомлення дітьми понять “звук”, “слово”, “речення” (усвідомлене, неусвідомлене).

I. Педагог: “Що ти знаєш про звук? ” - Наташа К. - “Звуки в мові”; Оля С. - “Звуки в словах”; Олег Д. - “Звук – це коли чути”; Каріна М. - “Звук – це коли дуже кричать”; Діана С. - “Звуки ми чуємо в мовленні й навколо нас. Звуки є у словах”; Віталік Д. - “Звук – це ми чуємо”; Аліна П. - “Звуки промовляємо. Звук змінює смисл, був кіт, а став кит”.

II. Педагог: “Що ти знаєш про слово? ” - Марина П. - “Слова у мові”; Руслан О. – “Слово – це стіл”; Аліна Д. - “Слова в реченні, їх багато”; Каріна П. - “Слово – це ... (думає) словами говоримо”; Роман В. - “Слова називають

предмети, одне слово може називати декілька схожих предметів”; Віталік Д. – “Слово складаються із звуків мови”; Максимко А. – “Слова в казці розповідають”.

III. Педагог: “Що ти знаєш про речення? Як ти думаєш?” - Альоша Г.: “Це багато слів”; Костя Р.: “Реченнями розповідаємо”; Діана Д.: - “Речення щось повідомляє”; Діана С. - “Речення – це два, три слова, які розповідають”; Віка П. “Речення – це розповідання”; Віталік Д. – “Речення розповідає про котика”; Іра П. – “У реченні є смисл”.

Завдання 2. Мета: визначити характер осмислення понять “звук”, “слово”, “речення” дітьми за наявними знаннями (експліцитне, імпліцитне).

I. Педагог: - “Які ти знаєш звуки? Вимови їх”. - Аня І. – “Голосні знаю [а] [і], [о] [е] ”; Іра Д. – “Знаю приголосні звуки [ш], [с], [на], [п]; Аня Б. – “Знаю всі приголосні й голосні звуки [м], [в], [к], [а] ...”; Іра С. – “Знаю звуки [а], [о]”. Артикуляційно виразно вимовляє їх; Каріна М. – “Знаю звуки природи: звук няв-няв, гав-гав, ку-ку-ку ...”; Андрій К. – “Ш-ш-ш – шелестить вітер листям, ще трактор – др-р-р”; “Д-з-з-з – дзижчить муха - ці звуки, ми чуємо в природі”.

II. Педагог. – “Які ти знаєш слова? Що ти знаєш про слова?”. Діти відповідали: Марійка Н. – “Знаю слово яблуко. Воно називає його”; Вадим Ю. – “Знаю слово чашка. Про слова я знаю, що вони називають іграшки”; Юля Л. – “Багато знаю слів, розмовляю словами”; Настя П. – “Мама. Ще одним словом можна назвати багато всього, і стіл, і ліжко, і диван, і шафа, називаються одним словом - меблі...”; Марійка Ш. – “Я знаю багато слів, які кажуть, що робить котик ... грається, стрибає, ще лежить, п’є молочко ...”; Андрій Б. – “Знаю слово – ім’я, Саша”; Оля К. – “Знаю слова, що розповідають, який котик, пухнастий, довговусий, м’якенький, грайливий”. Олег Г. – “Знаю слова, вони в реченні”. Іра Д. - Я знаю такі слова, (називає, кіт, кит), що якщо по-іншому сказати , то буде друге слово”

III. Педагог. – “Що ти знаєш про речення? Склади речення”. Діти відповідали: Юля П. – “У реченні щось повідомляється. Мама купила цукерки – це речення”; Катя Д. – “У реченні слова всі разом про щось повідомляють.

Сірий котик грається”; Альоша К. – “Діти ідуть на двір. Це речення, бо тут усе зрозуміло, в реченні так повинно бути”; Женя Ф. – “Мені дуже подобається лялька Барбі. Це речення, бо я сказала все до кінця, що хотіла сказати про свою ляльку”; Віка Н. – “У мене дома багато іграшок. Це речення, бо я розповіла про іграшки”.

Завдання 3. Мета: визначити розуміння дітьми понять “звук”, “слово”, “речення” (житейське, наукове).

I. Педагог: - “Чому ти так думаєш, що це звук?” Роман Ш. – “Я його промовляю й чуємо”; Марина Д. – “Він звучить”; Тимко А. – “Ми звуки вимовляємо”; Іра Р. – “Бо він голосний, є ще приголосні звуки”; Юля К. – “Ми його чуємо в мові”; Наташа К. – “Звуки ми чуємо й можемо повторити”; Андрій Б. – “У книжці, їх читаємо в словах”, Ігор Г. – “Звуки ми вимовляємо за допомогою зубів, губ, язика ...”; Костя А. – “Із звуків складаються слова, звуки в словах”; Катя С. – “Якщо в слові замінити один звук іншим то слово буде означати інше, буде друге слово”; Богдан Х. – “Бо він голосний, якщо звук [і] поставить у слово кит, тоді вийде кіт, він змінює слово”.

II. Педагог: - “Чому ти вважаєш, що це слово?” – Олеся В. – “Воно називає предмети”; Олег. – “Слово сказав і зрозуміло”; Наташа Г. – “Ми його промовляємо”; Максимко З. – “Бо словами розмовляємо”; - Іра Д. – “Чуємо його”; Аня А. – “Тому, що “стіл” – це слово”; Христина А. – “Слова зрозумілі”; Владик К. – “Бо з цим словом можна розповідати, складати речення”; Аня С. – “Словами розповідають нам, яка лисичка, що вона робить, яке у неї ім’я”; Діма П. – “Бо якщо запитати: - Хто це? Можна сказати – Шарик. А далі, якщо спитати: - Який він? то відповісти – кудлатий. А ще запитати: - Що він робить?, - гавкає, бігає, гризе. ”

III. Педагог: - “Чому ти говориш, що це речення?” - Рома Ш. – “Бо воно складається зі слів і повідомляє про котика, тут все зрозуміло про котка”; Оля М. – “Речення, тому що в ньому є слова, вони пов’язані за смислом, тому що воно складається зі слів”; Наташа К. – “Це речення. У реченні все зрозуміло, що сказано. Тут повідомляють про голубів. Є смисл”; Іра П. - “Це речення, бо тут є

слова, пов'язані за смислом і зрозуміло все про хлопчика”; Аня А. – “Речення, бо у ньому запитують, який їжачок?”; Марина Ш. – “Це речення, тому що тут просять розповісти про іграшки”.

Репродуктивний критерій.

Завдання 1. Мета: визначити вміння дітей виокремлювати істотні ознаки мовленнєвих понять “звук”, “слово”, “речення”.

I. Педагог вимовляє звук. - “Що я вимовила? Яким чином ти довідався, що це звук?”, “Що тобі допомогло визначити, що це звук?”. Оля М. – “Я почула як він звучить - [а], так ми робили на занятті. Можна придумати слово, що починається цим звуком”; Марина Д. – “На занятті говорили, що є звуки голосні й приголосні, я їх запам'ятала. Ще є звуки, які ми чуємо в природі. Ви вимовили мовний звук”; Олексійко Ш. – “Почув і повторив звуки, як казала вихователька”; Аня А. – “Почув звук. Звуки в словах. Якщо змінити хоч один звук у слові, зміниться все слово, воно буде означати інше”; Коля Ф. – “Я вимовив звук із допомогою язика, губ і почув”; Юля М. – “Я його почула та вимовила, ще можу пригадати слово з цим звуком”.

II. Педагог називає слова. - “Що я вимовила? Яким чином ти довідався, що це слово?” або “Що тобі допомогло визначити, що це слово?”. Рома М. – “Бо його вимовляють, я чую, воно називає іграшку”; Іра Д. . – “Ви промовили слова, ми говоримо словами й повторюємо їх”; Інна С. – “Слова кажуть, називають ними все, слова складаються із звуків, які ми чуємо, одним словом Ви сказали про різні іграшки: і про ведмедика, і про лисичку...; Віталік Д. – “Бо вони називають різні іграшки, різні фрукти, словами кажуть, які вони ...”; Саша П. – “Бо сказав слово, і зрозуміло, що це таке”; Оля М. – “Сказав слово ведмедик, і все зрозуміло, що це іграшка”; Діана С. – “Слова називають усе: і що робить тато, і яка у Тані хустинка тощо”.

III. Педагог вимовляє речення. - “Що я вимовила? Яким чином ти довідався, що це речення?” або “Що тобі допомогло визначити, що це речення?” Катя А. – “Речення, тому що в ньому є слова, тому, що воно складається зі слів, повідомляє про котика й все в ньому зрозуміло. Ви все сказали до кінця”; Катя Д. – “Бо в ньому все зрозуміло, що Ви хотіли сказати й слова тут пов’язані за смислом”; Ігор К. – “Це речення, ... тут три слова й зрозуміло що просять”; Наташа Г. – “У ньому є смисл і все зрозуміло, що кажуть”; Олег Р. – “У реченні зрозуміло, що запитують”; Оля А. – “Бо воно розповідає про лисичку й все зрозуміло. Не треба більше нічого добавлять”.

Завдання 2. Мета: визначати вміння дітей адекватно використовувати поняття в мовленнєвій практиці.

I. Педагог: - “Підбери слово з трьох звуків”. Віталік Д. – “Кіт”; Вадим Ю. – “У - ха - ті”; Юля І. – “Сніг”; Ваня Г. – “Хліб”; Оля Ю. – “Мак”.

II. Педагог: - “Склади речення зі словами: дружба, квіти, веселий, старанно, ”грається. Вадим Д. – “Квіти ростуть на клумбі”; Віка Н. – “Квіти розцвіли й пахнуть”; Владик Т. – “Прийшло веселе свято”; Олег Я. – “Хлопчики старанно працювали”; Костя А. – “Діти дружно гралися”; Аліна В. – “Діти весело співають”; “Котик грається з клубочком”.

III. Педагог: - “Розкажи про домашню тваринку, яка є в тебе вдома”

Віталік Д. - “У мене дома є котик. Його ім’я Буцик. Котик веселий, стрибає, грається. Буцик дуже любить їсти рибку. У великі морози він спить на теплому”. Аня А. – “У моєї бабусі є собака Сільва. Вона молода, любить гризти кісточки, стрибає на будку. Сільва, вона дуже мене любить”. Андрій Б. – “Дома в мене є рибки – гупії і мечоносці, мама купила. Рибки живуть у акваріумі великому, вони там плавають. Я їм даю їсти корм. Мечоносці червоні такі, в них хвости довгі, ну плавники. В гупіїв красиві різнокольорові хвости”.

Завдання 3. Мета: визначити вміння дітей виділяти мовні одиниці в потоці мовлення.

I. Педагог: - “Я буду називати слова, а тобі потрібно уважно слухати, щоб визначити, чи є в названих мною словах звук [ж]”. Слова, що пропонувалися дітям: шука, літо, жолудь, жук, шапка, ніж, книжка, поле, жоржини, лящ.

II. Педагог: - “Я буду говорити речення, а тобі потрібно уважно слухати й знайти та назвати слова, які є в реченні. Наводимо зразок мовного матеріалу, що пропонувався дітям для виділення слів: “Яскраво сяє сонечко”, “Коля і Богдан - товариші”, “Дівчинка допомагає мамі мити посуд”.

III. Педагог: - “Я буду розповідати, а тобі потрібно уважно слухати й знайти речення. Наводимо зразок мовного матеріалу, що пропонувався дітям для розрізнення речення: “Ми допомагали батькам. Яна пасла гусенят. Галя збирала яблука. А я пиляв дрова. Ми молодці!” тощо.

Рефлексивний критерій.

Завдання 1. Мета: визначити вміння дітей об’єктивувати мову.

I. Педагог, показуючи дітям іграшку, запитував: - “Що це? ” Діти: - “Паровоз”. Дослідник виконуючи дії з іграшкою протяжно вимовляв: - “У-у-у” і запитує дітей: - “Що ви чуєте?” Даша І. – “Чую звук у-у-у”; Віта М. – “Чую їде паровоз і звук у-у-у”; Аня С. – “У-у-у – паровоз гуде”; Олег С. – “Коли чуємо такий звук у-у-у, то зрозуміло, що десь їде паровоз, навіть тоді, коли ми його не бачимо”; Саша О. – “Звук у-у-у. Машиніст сигналить”;

II. Педагог, показуючи дітям іграшку або предмет, запитував: - “Що це?”, коли діти відповідали він продовжував, - “Що ви вимовили?”. Марина В. - “Слово відерце”; Оля Д. – “Слово”; Іра О. – “Відерце”; Тарас І. – “Пірамідка”; Марійка Ш. - “Назву іграшки”; Діма З. - “Слово, яким називається іграшка”.

III. Педагог, показуючи дітям дію з іграшкою запитував: - “Що робить м’ячик?”, коли діти відповіли дослідник спонукав їх будувати поширену відповідь, далі він продовжував, - “Що ви вимовили?”. Оля М. – “Речення”; Роман Б. – “Що м’ячик котиться”; Катя Г. – “Повідомлення про м’ячика”; Майя С. – “Слова, що повідомляють про м’ячика”; Костя Ч. – “У реченні я розповів про м’ячика”.

Завдання 2. Мета: визначити вміння дітей контролювати мовлення.

I. Педагог в ході проведення заняття з розвитку мовлення давав завдання дітям: - “Складіть розповідь про свої улюблені іграшки”.

Розповіді дітей аналізувалися на предмет здійснення ними контролю над власним мовленням і мовленням однолітків. Аналізувались також судження й розмірковування дітей про мовні одиниці, які були отримані в ході виконання дошкільниками попередніх завдань. У процесі аналізу були зафіксовані вміння дітей здійснювати контроль за мовленням. Ознаками здійснення дітьми контролю власного мовлення та мовлення однолітків були факти того, що вони (37%) виправляли самі себе в ході висловлювань, говорили: “Олег не правильно назвав слова, це не слова-назви ...”; “Я помилився, коли говорив ...”; “Не так треба придумувати речення, щоб було зрозуміло”, “Він сказав не точно”, “Мені не зрозуміло про ведмедика, треба сказати, (говорить), тоді буде зрозуміло все”, “Не правильно це не звуки, – це слова на, ну, но, на” тощо. Зафіксовано, що складаючи розповідь, діти зупиняються, повертаються до попередньо вимовленого слова, словосполучення чи речення, замінюючи їх на граматично правильні, перебудовують помилково складені речення, зупиняються і замислюються над сказаним в ході побудови частин висловлювання. Це свідчить про те, що діти проявляють довільне, рефлексивне, ставлення до мовленнєвої дійсності. 33% старших дошкільників виправляють себе й своїх однолітків, частіше контролюють смисл висловлювань, рідше – конкретні граматичні помилки. Спостереження свідчать також про те, що без настанов вихователя близько 30% дітей не задумуються ні над смислом, ні над граматичною правильністю свого мовлення, на рефлексують його.

Завдання 3. Для досягнення мети й виявлення стану вмінь дітей доцільно добирати мовні засоби дітям пропонувалися такі завдання: - “Опиши свою улюблену іграшку”, “Поміркуй чому потрібно робити добрі справи”.

Результати експериментального навчання старших дошкільників характеризували за визначеними ступенями. Кількісні результати засвоєння мовних понять за визначеними критеріями та ступенями засвоєння проілюстровано в таблиці 2.1

Таблиця 2.1.

**Зіставлення ступенів розуміння дітьми шостого року життя
(ЕГ і КГ) понять “звук”, “слово”, “речення”.**

	Критерії	Кількість дітей (%)							
		1.Ступінь елементарно- го розуміння мовних понять		2. Ступінь початкового усвідомлення мовних понять		3. Ступінь недостатнього усвідомлення мовних понять		4. Ступінь неусвідомле- ності мовних понять	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1	Когнітив- ний	0,8	32	12,7	51	33,7	17	53,1	-
2	Репродук- тивний	3,7	26,7	17,2	42	36,6	31,3	42,5	-
3	Рефлексив- ний	2,3	33,3	7,3	40,7	53	26	37,4	-

Як бачимо з таблиці 1.1, у результаті експериментального навчання дітей шостого року життя ступінь елементарного розуміння мовних понять (1) у ЕГ порівняно з КГ згідно визначених критеріїв (когнітивний, репродуктивний, рефлексивний) становить – 32%, 26,7%, 33,3%. Дошкільники при виконанні завдань дослідника оперували в основному істотними ознаками мовних понять, тобто знаннями наближеними до наукових. Ступінь початкового усвідомлення мовних понять (2) у дітей ЕГ помітно зріс: 51%; 42%, 40,7%. Діти, що віднесені до ступенів 1 і 2 оволоділи елементами наукових знань про мову. Кількість дітей віднесених до ступеня недостатнього усвідомлення мовних понять (3) ЕГ становить: 17%, 31,3%, 26%. Нами визначено, що більшість таких дітей ЕГ на стадії констатування взагалі не відповідали на запитання дослідника, а на етапі експериментального пропедевтичного навчання вони робили перші узагальнення, проявляли експліцитні знання, що є основою наукових. Дітей, що взагалі відмовлялися спілкуватися – не виявлено.

Завдяки проведеній експериментальній пропедевтичній роботі над мовними поняттями в значної частини дітей в ЕГ у порівнянні з КГ відбулися

зміни: *на достатньому рівні* засвоєння мовних понять досягли усвідомлення дошкільниками двох, рідше трьох суттєвих ознак мовних понять, у них з'явилися експліцитні знання, діти оволоділи умінням використання їх у мовленнєвій практиці, виокремлювати істотні ознаки, розрізнявати одиниці мови, об'єктивувати одиниці мови, доречно добирати мовні засоби у висловлюваннях, контролювати й оцінювати мовлення власне та однолітків. Наприклад, “Звуки ми вимовляємо й чуємо; є голосні й приголосні звуки; звуки, в словах”, “У мові звуки, слова, речення, знаю голосні звуки; коли звук переставити у слові, тоді вийде інше слово кіт і кит”; “Слова зрозумілі, називають усе, вони в реченні”; “Слова називають різні іграшки, фрукти, дають імена, словами кажуть, які вони, які іграшки є, в словах звуки”; “У реченні зрозуміло повідомляють про котика, зрозуміло, що сказали, бо слова пов'язані за смислом”; “Речення повідомляє про лисичку й все зрозуміло. Не треба більше нічого добавляти. Ще у реченні можна запитати про лисичку, або попросити її заспівати пісеньку. Ще у реченні можна сказати як я люблю свою маму, що я хочу”. На *задовільному рівні* вони усвідомлювали одну суттєву ознаку, проявляли експліцитні знання про мову, розуміння поняття було близьким до наукового, вони намагалися використовувати поняття в мовленні, вміли виокремлювати одну суттєву ознаку, розрізняли повнозначні слова в реченні, відрізняли речення, слова й звуки, навчилися об'єктивувати мовні одиниці, добирали мовні засоби в своїх висловлюваннях, що не завжди були доречними, проявляли довільність у контролі мовлення, за вказівкою вихователя аналізували розповіді, міркування, описи. На *низькому рівні* - недостатньо усвідомили поняття (особливо звук), не проявляли експліцитних мовних знань, хоча оперували термінами “звук”, “слово”, “речення”, що залишалися в дітей на рівні житейського, не використовували мовні поняття в мовленнєвій практиці, виокремлювали лише формальні ознаки, проте на інтуїтивному рівні, розрізняли мовні одиниці в потоці мовлення, не розпізнавали реальну й мовну дійсність, мова залишалася для них “прозорою”, мовлення – на рівні мовленнєвої навички, хоча з'явилося уміння контролювати

мовлення, але тільки за вказівкою вихователя. Дітей, що залишалися на *стадії формування* мовних понять, не виявлено.

Засвоєння старшими дошкільниками мовних понять вираховували за формулою: $F = (n / m) \cdot 100 \%$, де F – показник пропедевтики мовних понять у дітей старшого дошкільного віку; n – кількість дітей, висловлювання про мовні поняття яких характеризувалися показниками певного рівня (достатнього, задовільного, низького рівнів засвоєння мовних понять та стадії їх формування); m – загальна кількість дітей у групі (контрольній чи експериментальній), дані наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

**Зіставлення знань дітей шостого року життя про поняття
“звук”, “слово”, “речення”**

Рівні та мовні поняття	ЕГ		КГ	
	До навчання	Після	До навчання	Після
Достатній рівень Звук	1,6	28,5	2,6	2,8
Слово	2,4	32,5	2,3	3,7
Речення	2,8	30,5	4,8	4,9
Задовільний рівень Звук	6	42,4	3,8	18,2
Слово	15,9	45,5	15,9	26
Речення	15,9	45,5	15,9	26
Низький рівень Звук	46,2	29,1	45	38
Слово	43	19,4	43	40
Речення	40	24	40	38
Стадія формування Звук	46,2	-	48,6	41
Слово	45,7	-	41	36,8
Речення	41,3	-	39,3	31,1

Таблиця ілюструє, що у дітей п’яти років життя достатній рівень засвоєння мовних понять у ЕГ зріс: звук – до 28,5%, слово – до 32,5%, речення – до

30,5%; показники задовільного рівня засвоєння мовних понять також збільшилися: звук – 42,4 %, слово – 48,1%, речення – 45,5%; низький рівень засвоєння мовних понять зменшився у порівнянні з КГ і становив: звук – 29,1%, слово – 19,4 %, речення – 24%. Діти, що були віднесені до стадії формування мовних понять у ЕГ, не виявлено.

Позитивні результати пропедевтичної роботи дозволяють стверджувати, що запропонована в навчальному експерименті методика є ефективною, оскільки забезпечила сформованість у дошкільників елементарних умінь щодо спостереження й аналізу мовних явищ, об'єктивації одиниць мови, рефлексивного ставлення до мовлення. Спеціально організоване навчання, розроблений лінгвістичний зміст, підібрані методи, прийоми, організаційні форми, найрізноманітніші засоби пропедевтики сприяли оволодінню дошкільниками основами наукових мовних понять і лінгвістичних знань про мовні одиниці та уміннями висловлюватися в різних формах і типах мовлення, здійснювати рефлексію над мовленням, будувати свої судження про мовні дефініції, виокремлювати їхні суттєві ознаки, доцільно оперувати ними, розв'язуючи певні мовленнєві й практичні завдання лінгвістичного аналітико-синтетичного характеру.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу результатів проведеного дослідження зроблено **висновки**.

Дипломна робота є спробою вирішення проблеми навчання української мови дітей старшої групи ЗДО. Виявлено ступені та рівні засвоєння дітьми старшого дошкільного віку мовних понять «звук», «слово», «речення».

З'ясовано, що витoki генезису мовних концептів досягають молодшого дошкільного віку. З 3-4 років діти самостійно виявляють інтерес до мовних явищ (буква, слово, звук). Запозичуючи відповідну термінологію у дорослих, вони спонтанно, чисто суб'єктивно наповнюють її позамовним змістом, не долаючи феномену дитячої "прозорості сенсу" мовних одиниць. Тому перші мовні поняття, створювані дітьми, носять "житейський" характер, засновані на фрагментарних безсистемних знаннях, на випадкових асоціаціях, заснованих на несуттєвих (формальних) ознаках, формуються і утримуються на ситуативних узагальненнях, результатах неконтрольованої дорослим рефлексії над мовою, наслідки лінгвістично некоректного навчання.

Причинами недостатньої підготовчої роботи з мовних концептів у ЗДО є недостатня диференціація лінгвістичного і мовного змісту навчання рідної мови засобами дошкільної лінгвометодики, а також недостатній облік специфіки методів, необхідних для реалізації комунікативного і лінгвістичного компонентів змісту. Отже, виключається ефективність елементарної початкової мовної і понятійної освіти у дітей, що вкрай важливо і необхідно для успішного проходження ними найважливіших етапів свого подальшого мовного, інтелектуального та особистісного зростання в шкільному віці.

Узагальнення емпіричних досліджень дозволило визначити рівні оволодіння мовними поняттями дітьми 5-річного віку: достатній, задовільний, низький і етап формування основних наукових знань про сутнісні ознаки мовних понять і, відповідно, зафіксувати деякі (у порівнянні з результатами констатувального експерименту) якісні зміни в первісному оволодінні мовними поняттями, зокрема усвідомлення сутнісних орієнтирів мовних одиниць,

первинну об'єктивацію мови як мовної реальності, розвиток комунікативних умінь.

Експериментальне навчання, що обіймало три етапи (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний), показало ефективність запропонованих методів: дидактичного (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, частково-пошукового (евристичного), проблемного, дослідницького та лінгвометодичного (практико-теоретичного – мовне спостереження, мовний аналіз, моделювання тощо), практико-ритмічних ігор, вправ, комунікативних ситуацій тощо); організаційних форм (фронтальних комплексних занять, Індивідуальної та індивідуально-групової роботи, дидактичних ігор тощо); засобів (дидактична демонстрація, роздаткові матеріали, художня література, ТЗН тощо). Вони забезпечували дітям первинне усвідомлення суттєвих особливостей мовних концептів та ефективний розвиток навичок самовираження.

Експеримент встановив, що мовні одиниці дошкільників мають перший шанс стати предметом спостереження, аналізу, порівняння, узагальнення для дітей, а також мовних понять – предмет початкового елементарного розуміння і усвідомлення, починаючи з пропедевтичного дошкільного лінгвістичного етапу в роботі над мовними поняттями своєчасно, на оптимальному для даного віку рівні, підтримує зростаючий інтерес дітей до мовної дійсності, їх ранні прояви метаморфози і природну здатність до рефлексії над власним мовленням, а також задовольняє потребу дошкільників у грі зі звуками, буквами, реченнями, текстами, читанні і написанні слів.

Експериментально доведено, що природна інтуїтивна здатність (мовна компетенція) дітей до чуття і сприйняття мови-здатність створювати і розуміти смислові одиниці, мовна дискретність – є необхідною основою для усвідомлення дітьми сутнісних особливостей навичок самовираження. Лінгвометодична пропедевтика заснована на розгляді випереджаючого розвитку аналізу перед синтезом. Це передбачає певну послідовність введення мовних одиниць від вищого рівня (текст-висловлювання) до нижчого (речення,

слова, звуки) і розуміння дітьми їх істотних ознак. Свідомий добір дітьми речень і слів у своїх висловлюваннях справив позитивний вплив на перші мовні навички дошкільнят.

Педагогічними умовами пропедевтики мовних понять були: введення в процес пропедевтичної метаморфози мовних одиниць "звук", "слово", "речення", які діти спонтанно і несвідомо використовують у своєму мовленні; усвідомлення старшими дошкільнятами істотних особливостей мовних одиниць; введення мовного змісту, методів, форм і засобів, що забезпечують дітям мовну об'єктивацію, комунікативні навички і рефлексію над мовою.

Порівняльний аналіз отриманих даних показав, що наприкінці експериментального навчання в ЕГ перерозподіл рівнів відбувався наступним чином: достатній рівень збільшився, а низький рівень знизився на 17,7% дітей. Не було старших дошкільнят, які перебували б на стадії формування мовних понять. Отримані результати свідчать про те, що в процесі емпіричного навчання відбулися позитивні зміни в оволодінні дітьми істотними ознаками мовних понять, у початкових навичках об'єктивації мовних одиниць і рефлексії над мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 2012. -№ 4. - С. 2-7.
2. Бобир Я. Проблемні ситуації: міркуємо, взаємодіємо, досягаємо мети [Текст] / Ярослава Бобир // Дошкільне виховання. – 2018. – № 4. – С. 8-11.
3. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. – Одеса: Просвіта, 2012. – 226 с.
4. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільному закладі. – К.: Вища шк., 2013. – 347 с.
5. Вихованець І.Р., Городенська О.Б., Грищенко Є.Ю. Граматика української мови. – К.: Рад. шк., 1981. –219 с.
6. Вільгоцька О. Як розвивати мовлення дітей у пісочниці [Текст] / Оксана Вільгоцька // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2019. – № 6. – С. 51-55.
7. Власова О.І. Педагогічна психологія : Навчальний посібник [текст] / О.І.Власова. – К. : Либідь, 2015. – 410 с.
8. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. - М.: АПН РСФСР, 1966. – 529 с.
9. Выготский Л.С. Исследование развития научных понятий в детском возрасте // Собр. соч.: В 7 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.3. - С. 184-294.
10. Выготский Л.С. Экспериментальное исследование развития понятий // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2.- С. 23-80.
11. Гавриш Н. Розвиток мовлення: розв’язуємо актуальні проблеми [Текст] / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2019. – № 5. – С. 36-44.
12. Гавриш Н., Крутій К. Як змінювалися підходи до навчання мови дітей [текст] / Наталія Гавриш, Катерина Крутій // Дошкільне виховання. – 2019. – № 8. – С. 7-10.
13. Галян. І.М. Психодіагностика : Навчальний посібник [текст] / І.М.Галян. – К. : Академвидав, 2009. – 464 с.

14. Гальперин П.Я. Основные результаты исследований по проблеме “Формирование умственных действий и понятий” / В кн. Возрастные возможности усвоения знаний. – М., 1966. – 50 с.
15. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 684 с.
16. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко [та ін.] ; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Машовець ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
17. Доленко М.Т., Дацюк І.І. Квашук А.Г. Сучасна українська мова. - К.: Вища шк., 1987.- 349 с.
18. Загальна психологія / Упор. С.Д.Максименко, В.О.Зайчук, В.В.Клименко, В.О.Соловієнко. – К.: Форум, 2011. – 540 с.
19. Калмикова Л.О. Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностко-розвивальна програма : монографія [Текст] / Л.О.Калмикова. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2010. – 212 с.
20. Каніщенко А.П., М.В.Кучинський та ін. Уроки читання в букварний період / За ред. А.П.Каніщенко, М.В.Кучинського, М.В.Сокирка. – К.: Вирій, 1999. – 112с.
21. Карабаєва І.І., Солоп Т.М. Щебетушечка. Методичний посібник з навчання грамоти дітей шостого, сьомого років життя. – К.: Норо-прінт, 2003.- 80 с.
22. Кодухов В.Я. Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 288 с.
23. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентиліук. – К.: Лінгвіст, 2012. – 274с.
- 24.Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : Навчальний посібник . К. : Академвидав, 2018. – 412 с.
- 25.Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкілля // The 12th International conference

- “Science and society” (June 7, 2019) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – P.77-87.
- 26.Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : [підручник] / Тамара Поніманська.– 4-те вид., випр. [Текст] – К. : «Академвидав», 2014. – 438 с.
 - 27.Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Т.3. – М.: Просвещение, 1995. –234 с.
 - 28.Про застосування державної мови в освітньому процесі. Лист МОН України від 17.09.19 № 1/9-581 // Дошкільне виховання. – 2019. – № 10. – С. 1-2.
 - 29.Рібцун Ю. Нумо з мамою і татом свою вимову тренувати! Методичні поради для батьків на щодень / Юлія Рібцун // Дошкільне виховання. – 2019. – № 10. – С. 16-18.
 - 30.Розвиток мовлення дітей дошкільного віку : монографія [Текст] / Л.О.Калмикова, С.В.Харченко, О.Д.Дем'яненко, Л.А.Порядченко; За заг.ред. Л.О.Калмикової. – К. : Вид-во «ПП Медведєв», 2017. – 314 с.
 - 31.Романюк В. Індивідуальна траєкторія розвитку професійної компетентності педагога [Текст] / Вікторія Романюк // Дошкільне виховання. – 2019. – № 3. – С. 6-10.
 - 32.Савчин М.В. Педагогічна психологія : Навчальний посібник [текст] / М.В.Савчин. – К. : Академвидав, 2017. – 414 с.
 - 33.Словник іншомовних слів / За ред. О.К.Мельничука. – К.: УРЕ, 1987. - 785 с.
 - 34.Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1972. – 1980.
 - 35.Степанов О.К., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Навчальний посібник [текст] / О.К. Степанов, М.М.Фіцула. – К. : Академвидав, 2016. – 510 с.
 - 36.Терлецька Л.Я. Вікова психологія і психодіагностика : підручник [текст] / Л.Я. Терлецька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 612 с.

- 37.Цехмістрова Г.О. Методологія та організація наукових досліджень : Навчальний посібник [текст] / Г.О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 332 с.
- 38.Цыркин С.Ю. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста. – Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск: Питер. 2009. – 649 с.
- 39.Шалда О. Упроваджуємо інновації: як відстежити результативність? [Текст] / Оксана Шалда // Дошкільне виховання. – 2019. – № 3. – С. 21-25.
- 40.Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л.: Учпедиз, 1951. – 520 с.
- 41.Эльконин Д.Б. Формирования умственного действия звукового анализа слова у детей дошкольного возраста / Доклады АПН РСФСР. – М.: Наука, 1957. – Т.1. – 231 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

КРИТЕРІЙ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ МОВНИХ ПОНЯТЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Когнітивний критерій та його показники:

- повнота усвідомлення поняття (усвідомлене, неусвідомлене);
- характер осмислення поняття за наявними знаннями (експліцитне, імпліцитне);
- розуміння поняття (життєве, наукове);

Репродуктивний критерій та його показники:

- вміння адекватно використовувати поняття в мовленнєвій практиці;
- вміння виокремлювати істотні ознаки;
- вміння розрізняти мовні одиниці в потоці мовлення.

Рефлексивний критерій та його показники:

- вміння об'єктивувати мову;
- вміння добирати мовні засоби;
- вміння контролювати мовлення.

До кожного критерію й показника дібрано експериментальні завдання.

Когнітивний критерій.

Завдання 1. Мета: визначити повноту усвідомлення дітьми понять “звук”, “слово”, “речення” (усвідомлене, неусвідомлене);

Завдання 2. Мета: визначити характер осмислення понять “звук”, “слово”, “речення” дітей за наявними знаннями (експліцитні, імпліцитні).

Завдання 3. Мета: визначити розуміння дітьми понять “звук”, “слово”, “речення” (життєве, наукове).

Репродуктивний критерій.

Завдання 1. Мета: визначити вміння дітей виокремлювати істотні ознаки мовленнєвих понять “звук”, “слово”, “речення”.

Завдання 2. Мета: визначити вміння дітей адекватно використовувати поняття в мовленнєвій практиці.

Завдання 3. Мета: визначити вміння дітей розрізняти мовні одиниці в потоці мовлення.

Рефлексивний критерій.

Завдання 1. Мета: визначити вміння дітей об'єктивувати мову.

Завдання 2. Мета: визначити вміння дітей контролювати мовлення.

Завдання 3. Мета: визначити вміння дітей добирати мовні засоби.

Достатній рівень сформованості мовних понять. Діти усвідомлюють 1-2 ознаки, їхні узагальнення завдяки оперуванням смислом близькі до теоретичних знань про мовні одиниці, мають експліцитний характер. Судження про мовні одиниці у дошкільників розгорнуті, спостерігається певна об'єктивація мовних засобів, спонтанне рефлексування висловлювань, проявляється достатня довільність і навмисність в усному мовленні, прояви мовленнєвих умінь. Висловлюючи свої міркування щодо мовних понять, старші дошкільники осмислено оперують засвоєними в ЗДО ознаками, правильно використовують знання про них у практиці мовлення. Обґрунтовуючи свою думку щодо мовних дефініцій, вони називають почуті від дорослих мовні параметри, у тому числі й смислові, які вони самостійно виокремлюють завдяки добре розвиненому “чуттю мови” і сформованим психолінгвістичним одиницям (смислу); володіють початковими вміннями здійснювати об'єктивацію мови й рефлексію над мовленням (діти замислюються над вимовленим, додають пропущені факти, деталі, виправляють себе під час висловлювання, міркують, як сказати точніше й краще). Діти застосовують отримані знання про мову у власній мовленнєвій практиці.

Задовільний рівень сформованості мовних понять. Дошкільники називають ознаки окремих мовних понять, із якими ознайомлювалися в ЗДО, але, відповідаючи на запитання Педагога, частіше користуються суттєвими й несуттєвими ознаками, їхні узагальнення мають емпіричний характер; дошкільники майже безпомилково виділяють одиниці смислу (“красивеплаття”, “всаду”) в потоці мовлення, але при цьому не завжди вміють довести зроблений ними поділ, застосовуючи отримані в ЗДО знання про їх ознаки; у своїх

судженнях про мовні одиниці користуються експліцитними знаннями; не завжди правильно об'єктивують дво-трислівні речення, слова в них, мають труднощі з виділенням звуків. Діти намагаються переносити елементарні знання про мовні поняття в користування мовою в мовленні, у них спостерігається спонтанна рефлексія над мовленням.

Низький рівень сформованості мовних понять. До цієї групи належать діти, у яких сформовані емпіричні мовні узагальнення “чуття мови” і наявні імпліцитні спонтанні знання про мову; дошкільники інколи правильно виділяють в потоці мовлення одиниці смислу, але не оперують навіть формальними ознаками. Хоча знають терміни “звук”, “слово”, “речення”, проте повністю не здатні об'єктивувати відповідні їм мовні одиниці; спостерігається відсутність довільності й усвідомленості мови, вони не здатні подолати дитячого явища “прозорості мовного знаку”; інколи в них спостерігаються елементи спонтанної рефлексії мовлення. Інтонаційна закінченість дитячих речень не завжди збігається із смисловою закінченістю речення як мовного стандарту.

Початковий рівень формування мовних понять. До цієї групи належать діти, які не можуть відповісти на запитання дослідника. У них відсутній навіть елементарний розвиток понять, хоча розвинуте “мовне чуття” допомагає їм при виконанні завдань Педагога замість одиниць мови виділяти й підраховувати одиниці смислу, які, як правило, не збігаються з одиницями мови. Діти знають й називають терміни, але не оперують ними; зовсім не об'єктивують мовні одиниці, не рефлексують мовлення. Воно залишається на рівні мовленнєвої навички.

ДОДАТОК Б

Заняття, мовні вправи та дидактичні ігри зі старшими дошкільниками, що сприяють формуванню мовного поняття “речення”

Дидактична гра “Склади речення-запитання за картинкою”.

Мета: закріплювати вміння дітей складати питальні речення.

Методи: частково-пошуковий, ігровий.

Засоби: дидактичний матеріал.

Ігрові дії: плескаючи в долоні, діти фіксують правильно висловлені запитальні речення.

Хід гри: вихователь пропонує дітям за змістом картинок, на яких зображені рослини, звертаючись один до одного, скласти питальні речення.

Діти: - “Юро! Хто грається з лялькою?”; “Сергію! Що збирає дівчинка у відро?”, “Яка кішка?”; “А яке кошеня?”, “Що робить півник?”

Вихователь відмічав і схвалював тих дітей, які інтонаційно правильно будували речення, ставив їхні запитання за приклад. У кінці гри визначали переможців - тих, кому більше “аплодували”.

Сюжетно-рольові ігри “Лікарня”, “Магазин”

Мета: закріплювати вміння дітей звертатися із запитаннями – будувати запитальні речення.

Методи: частково-пошуковий, ігровий.

Засоби: атрибути до ігор “Лікарня”, “Магазин”.

У сюжетно-рольових іграх вихователь, виконуючи ігрові дії, спонукав дітей до запитань:

– Ви мене запитайте, коли буде працювати зубний лікар, і я відповім.

Діти: - “Скажіть, будь ласка, коли працює зубний лікар?”.

Вихователь: – Запитайте в продавця, яка ціна хліба.

Діти: - “Скільки коштує хліб?, “А скільки коштує батон?” тощо.

Дидактична гра “Доповни речення”

Мета: закріплювати вміння дітей за смислом підбирати потрібне слово, щоб закінчити речення.

Ігрові дії: вихователь пропонує погратися й відгадати загублені слова.

- Влітку листочки на деревах зелені, а восени ...; Трава влітку ..., а восени ...;
- Влітку сонечко ..., а восени ...

Дидактична гра “Слова забули своє місце”

Мета: закріплювати знання дітей, що речення – це закінчене смислове ціле.

Ігрові дії: вихователь розповідає знайомі вірші, де переставляє слова в реченнях, а діти, відповідаючи, говорять правильну відповідь.

Дидактична гра: “Постав правильно запитання”

Мета: закріпити вміння дітей ставити запитання та відповідати на них.

Ігрові дії: у коробці є картки з малюнками, на яких зображені дії людей та тварин. Дитина бере одну з них та імітує, питаючи:

- Що я роблю? Діти відповідають.
- Ти читаєш. Ти чистиш зуби. ...

Дидактична гра: “Чому?”

Мета: закріплювати вміння дітей підбирати мовні засоби для опису й міркування.

Ігрові дії: перша дитина описує, що сталося, а друга називає причину. Наприклад: Вихователь: - Яйце побилося.

Діти: - Тому, що Мишка бігла хвостиком зачепила, яєчко покотилося, впало й розбілося.

Дидактична гра: “Придумай рекламу”

Мета: закріплювати вміння дітей розповідати про предмети та речі.

Ігрові дії: Діти витягують із великої торби предмети, які продаються в магазині, називають їх, і придумують про них рекламу. Визначають переможця.

Гра-розвага: “Доповни речення”

Мета: закріплювати вміння дітей закінчувати речення дотримуючись смислової ознаки.

Вихователь починає речення, а діти додумують закінчення так, щоб було правильно за смислом і все зрозуміло.

Діти звісно вчаться в ... (школі); А комбайн працює в ... (полі);

Ми лікуємось в ... (лікарні); А стрижемося в ... (перукарні);

Ліки беремо в ... (аптеці); А книжки в ... (бібліотеці).

Дидактична гра “Склади речення за картинкою”.

Мета: закріпити вміння дітей складати розповідні речення-повідомлення за зображенням на картинці, спираючись на суттєву ознаку – повідомлення, що міститься в реченні. Формувати рефлексивні й оцінювальні уміння. Виховувати інтерес та уважність.

Методи: практичний (ігровий), частково-пошуковий.

Засоби: дидактичні картинки.

Хід гри: вихователь пропонував дітям розглянути кілька картинок, на яких зображені предмети, рослини, дерева, люди, тварини і, скласти речення-повідомлення. Діти, за кожне правильно складене речення, отримували фішки або фантики. Переможцем був той, хто правильно склав найбільшу кількість речень. Діти складали розповідні речення, використовуючи картинки.

Вихователь: - Уважно роздивіться свої картинки й розкажіть про зображене на них за допомогою речень. Слідкуйте за тим, як висловлюються ваші товариші.

Діти: - “Дівчинка грається з лялькою”; “Дівчинка - в червоному вбранні”; “Котик сидить на паркані й гріється на сонечку”. “Сірий котик сидить і відпочиває”; “На столі лежать книги”; “На дереві все листя жовте”; “Діти граються на майданчику з ведмедиком”. Під час складання речень дітьми вихователь підтримував їхні спроби виправляти себе в ході висловлювань.

Вихователь робив підсумок: про зображене на картинці діти розповідали, повідомляли реченнями.

Тема: “Складання питальних речень”

Програмовий зміст: учити дітей спостерігати за інтонацією питальних речень, виділяти в них запитальну інтонацію, будувати речення цього типу.

Закріплювати вміння складати розповідь та розрізняти суттєві ознаки розповідного речення. Удосконалювати граматичну правильність мовлення. Виховувати уважність до власного мовлення та мовлення ровесників.

Методи: пояснювально-ілюстративний (пояснення), евристичний, практично-теоретичні (спостереження за мовою, мовний аналіз, диференціація мовних одиниць).

Засоби: сюжетні картинки.

Хід заняття. Вихователь пропонував дітям уважно розглянути картинку “Ведмежата” і скласти розповідь, далі послухати запитання, поставлені до зображеного на картинці: “Хто зображений на картинці?”, “Що роблять ведмежата?”, а потім самостійно поставити запитання до інших сюжетних картинок: “Що роблять діти в саду?”, “Що вони збирають у кошики?”, “Чи добрий урожай яблук?”. Вихователь постійно нагадував дітям спостерігати за інтонацією запитання.

Вихователь: – Дуже уважно послухайте, як я запитую: - “Кому Святий Миколай приносить подарунки? Коли він вам принесе їх?” Далі вихователь коментував інтонацію: речення вимовлялося з підвищенням голосу на початку – “Кому?; Коли?” – і пониженням голосу в кінці речення-запитання. Одночасно давалися відповіді на озвучені запитання й повторювалися дітьми вимоги до інтонаційного оформлення запитань і відповідей. Після достатньої кількості поставлених дітьми запитань щодо змісту картини, вихователь повідомляв, що озвучені ними запитання - також речення, бо з їх змісту зрозуміло, про кого чи про що ми запитуємо. Отже, речення можуть не тільки розповідати, але й запитувати.

У мовних вправах закріплювали отримані знання про питальні речення, вправлялись у побудові таких речень та в обґрунтуванні своїх думок, зокрема, чому діти вважають вимовлене речення питальними? При цьому дітям пропонувалося посилатися на суттєві ознаки питального речення:

1. Вихователь називав слово й пропонував дітям скласти з ним питальне речення. Слідкувати за правильністю постановки запитань. Наприклад, “книжка”. Діти придумували речення-запитання:

Діти: - “Хто приніс цю книжку?”, “Де лежать книжки?”, “Про що пишуть у книжках?”, “Ви любите дивитися картинки в книжках?”, “Якого кольору обкладинка книжки?”, “Які книжки є в тебе вдома?”

Далі пропонувалося дітям проаналізувати кожне складене ними речення-запитання й пояснити, чому те, що вони побудували, є реченням-запитанням? Діти пояснювали: – Зрозуміло, про що запитували, тому можна відповісти на це запитання”, “Це речення-запитання, бо я запитав усе, про що хотів дізнатися”, “Це закінчене запитання, воно зрозуміле, тому - це речення”, “Бо зрозуміло, що питають”, “Це речення-запитання, тому що воно питає про книжки, які є вдома”.

2. Вихователь промовляв незакінчене речення-запитання, а діти пояснювали, чому вимовлений фрагмент речення не є реченням-запитанням, і перебудовували його так, щоб було речення-запитання. Наприклад,

Вихователь: - “Хто сьогодні ...?”, “Який тобі подобається ...?”, “Ви уже зібралися ...?”, “Якого кольору ...?” Відповіді дітей (сміються).

- “Це не речення тому, що тут не все зрозуміло”, “Тут питають, але не зрозуміло, про що”, “Так не буває, що не кажуть, про що питають”.

Після виконання вправ вихователь обов’язково робив висновок.

- Питальне речення повинно мати смисл запитання, інакше буде незрозуміло, про що запитується, і ми не зможемо дати відповіді на поставлене запитання.

Далі шляхом спостережень за способами інтонування двох видів речень і аналізу мети висловлювання дітей підводили до порівняння.

Вихователь: - Діти, із якою інтонацією потрібно висловлювати розповідні речення? Питальні речення? (Вихователь допомагає дітям правильно висловити свою думку. виправляє їхні відповіді). – Речення, які розповідають чи повідомляють нам про щось, вимовляються із спокійною інтонацією з

невеличкою паузою всередині речення, а в кінці речення голос понижується, тому що мовець сказав усе, що хотів повідомити. Речення, в яких запитують, вимовляються з підвищенням інтонації на початку і з поступовим пониженням голосу в кінці. “Хто??? пішов у перший клас?”, “Кому??? купили портфель?”, а в кінці речення голос знижується, тому що запитали про все, що цікавило.

Тема: “Складання спонукальних речень”

Програмовий зміст: учити дітей спостерігати за інтонацією спонукальних речень, виділяти в них спонукальну інтонацію та будувати речення такого типу. Закріплювати вміння складати розповідні та запитальні речення. Удосконалювати граматичну правильність мовлення. Виховувати уважність до власного мовлення та мовлення ровесників.

Методи: пояснювально-ілюстративний (пояснення), частково-пошуковий (ігровий), практично-теоретичні (спостереження за мовою, мовний аналіз, диференціація мовних одиниць).

Засоби: сюжетні картинки.

Хід заняття. Вихователь ознайомлював із спонукальними реченнями. Спостерігали над інтонацією спонукальних речень та ознайомлювали з їхніми істотними ознаками. Вихователь виразно вимовляв спонукальне речення: - Хлопчики, ідіть швидше до килимка. І запитував: - Про що йдеться в цьому реченні?

Діти: - Просять іти швидше до килимка.

Вихователь: - Кого просять?

Діти: – Хлопчиків.

Далі дітям пропонується завдання разом із вихователем скласти спонукальні речення: - “Іди хутчіш до мене”, “Не смійся зі слабкішого”, “Стань із того краю рівненько”, “Допоможи мені, будь ласка” тощо. Вихователь пояснював: - У таких реченнях іде мова про те, що потрібно виконати якусь дію, у них висловлюються побажання, прохання до когось.

Вправляючи дітей у використанні спонукальних речень у мовленні, звертали увагу на їхній смисл та інтонацію. Виконували вправи на смислове завершення речення.

Вихователь: – Я буду починати висловлюватися, а ваше завдання продовжити його, висловлюючи прохання чи побажання, наприклад, – Бабуся попросила ... Слідкуйте за правильністю висловлювань.

Діти: – Допоможи мені, будь ласка, прибрати.

Вихователь: – Покупець попросив ...

Діти: – Покажіть мені товар.

Вихователь: – Маленький хлопчик забажав іграшку ...

Діти: – Мамо, купи мені машинку.

Діти підбирали варіанти спонукальних речень та разом із вихователем аналізували їх.

Вихователь:– Чому ви думаєте, що сказане вами є реченням? (Після декількох спроб і виправлення власного висловлювання діти відповідали) – Тепер вийшло речення, тому що зрозуміло, чого хоче бабуся.

На наступному етапі роботи вихователь пропонував дітям погратися в гру.

Дидактична гра: “Придумай команду”

Ігрові дії: діти самостійно називали команди й за правильно побудовані відповіді (спонукальні речення) отримували фанти. Хто більше фантів отримав, той переміг.

Діти: - “Подай, будь ласка, іграшку”, “Не дивися сюди”, “Стань рівненько”, “Кроком руш!”, “Підійди, будь ласка, до мене”, “Дивись уперед” тощо.

У ході гри вихователь разом із дітьми виправляли неправильні відповіді.

Фрагмент заняття “Висловись, що зображено на картинці?”

Мета: закріпити знання дітей про мовну одиницю *речення*. Учити дітей свідомо членувати своє висловлювання на речення. Розвивати інтерес до висловлювань. Виховувати наполегливість та уважність.

Розглядання картинки.

- Подивіться уважно на картинку, що зображено на ній? Розглядаючи, розповіли про все, що зображено. Якщо окремо називати слова, що позначають побачене (дівчинка; книжка; читає), то з сказаного не зовсім зрозуміло, що зображено на картинці. Тому не завжди з промовленого одного слова можна зрозуміти, все, про що йдеться. Якщо я скажу слово *читає*, то ви зрозумієте, що воно означає. А хто саме читає? Що читає? (Ні). Для цього треба сказати, хто читає. Дівчинка читає. Що читає? Поєднайте слово *читає* із словом *книжку*. Що вийшло? (*Читає книжку*). А тепер висловимо все, що побачили на картинці. Утворилися висловлювання. (Дівчинка читає книжку.) Ви висловилися про все, що побачили на картинці.

- Промовлені висловлювання є реченням. (Діти повторюють слово *речення*). Речення повідомляє нам про все, що хотів сказати мовець. Речення складаються з частин, які ніби пов'язані між собою так, щоб сказане було зрозумілим тим, хто слухає. Подивіться на картинку. Хто зображений на картинці? Що він робить? (Діти висловлюються самостійно).

- Я теж хочу висловити свою думку й сказати речення: - (Дівчинка несе відерце). - Про кого, йдеться в цьому висловлюванні-реченні? Що воно нам повідомляє про дівчинку? У реченні ми сказали все, що хотіли сказати про дівчинку.

- Отже, в реченні висловилися, розповіли все, що хотіли сказати про зображене на картинці.

Фрагмент заняття “Склади речення”

Мета: закріпити вміння дітей утворювати речення з відрізків мовлення запропонованих вихователем, дотримуючись збереження смислового зв'язку та закінченості думки. Повторення графічного запису речення.

- Я скажу вам дещо, а ви спробуйте висловитись реченням так, щоб сказане мало смисл і було зрозумілим. - “їде, зерном, автомобіль, полем, завантажений”

-Так, правильно, висловитися реченням можна так: “Завантажений зерном автомобіль їде полем”. Смысл висловлювання-речення повністю зрозумілий. Запишемо його рисочками. Пригадаємо, що короткі слова пишемо короткою

рисочкою, а довгі – довгою рисочкою. Початок речення позначаємо вертикальною рисочкою, а в кінці речення ставимо крапку, бо сказано все, що хотів сказати автор і додати більше немає чого, тому ставимо крапку. Уважно послухайте утворене речення і ще раз визначте, скільки в ньому частин: завантажений ...зерном ...автомобіль... їде ... полем. То скільки частин у реченні? Запишіть його. (/ _____ .)

Послухайте і висловіться реченням так, щоб сказане мало смисл і було все зрозуміло? “гріються, сонечку, на, кошенята”. Так, вірно це речення звучить: “Кошенята гріються на сонечку”. В ньому нам усе зрозуміло. Із скількох частин складається речення? (кошенята ... гріються ... на ... сонечку ...). Запишіть його. (Графічний запис речення дітьми: “ / _____ . ”) .

Отже, ви навчилися висловлюватися реченням так, щоб було все зрозуміло, а також згадали, як записувати речення.

Гра-розвага “Плутанина”

Мета: закріплювати вміння дітей встановлювати смислові зв’язки в реченні.

- Листоноша приніс нам листа від поетеси Інни Кульської, вона пише, що дуже любить бавитися з маленькими дітками, і тому пише для них цікаві вірші, з якими дітям буде дуже цікаво гратися. Давайте послухаємо вірш “Плутанина”, який надіслала нам авторка.

На подвір’ї біля діжки на мишей напала кішка.

- Слухайте далі.

Гарбузи на тин полізли, по дорозі зайця згризли.

- Може таке бути, чи ні? (Ні). - Чи все вам зрозуміло з цього висловлювання авторки? Воно має смисл? (Ні). Які частини переплутались у ньому? Можуть гарбузи згризти зайця? Як треба правильно висловитися? (Навпаки, заєць може погризти гарбузи.) Висловіться правильно й перебудуйте речення. Діти намагаються це зробити, а вихователь допомагає зачитуючи текст далі.

Гарбузи на тин полізли і зайці їх геть погризли.

- Ось, що далі говориться у вірші:

А у клітці біля шибки золоті співають рибки.

- Ви згодні з цим? (Ні). – Як потрібно висловитися, щоб речення було зрозумілим, правильним і мало смисл? Побудуйте речення правильно. Діти пропонують варіанти. (У клітці біля шибки співають птахи. У акваріумі біля шибки золоті плавають рибки.) Ви правильно побудували речення. Авторка вірша нам також допомагає:

У гніздечку, що під дахом, весело співають птахи.

- Отже, коли я вам читала вірш, ви сміялися, в ньому було все переплутано, в сказаному не було смислу – нічого не можна було зрозуміти. А коли ви висловилися правильно й побудували речення, так щоб був смисл то відразу все стало зрозумілим.

Робота з картинкою.

Мета: вправляти дітей в членуванні висловлювання-розповіді на окремі висловлювання – речення. Закріпити вміння придумувати заголовок до висловлювання.

- Діти, розгляньте картинку. Яка пора року на ній зображена? (Весна). А з чого видно, що це весна? (На деревах з'явилися листочки. Зацвіли перші квіти. ...)
- Послухайте як висловлюється автор розповідаючи про весну.

“Прийшла весна. З'явилися перші весняні квіти. На деревах розпустилися перші зелені листочки. Всі люди радіють весні”.

- Про що висловлюється в розповіді автор? (Про весну). У цієї розповіді немає заголовка. Давайте придумаємо його. (Весна). Що саме ви дізналися про весну? Діти висловлюються: (Що весна прийшла. З'явилися перші квіти. На деревах розпустилися перші зелені листочки. Що їй усі радіють). Давайте поміркуємо з скількох частин складається розповідь? (Діти називають частини). У першій – автор висловлюється, що прийшла весна. У другій ..., у третій Отже, частини розповіді це – висловлювання-речення про весну. Кожне висловлювання-речення повністю нам зрозуміле й має закінчене повідомлення.

- Давайте підрахуємо, з скількох висловлювань-речень складається розповідь, відкладаючи предмети на позначення його частин. (Повторюючи

висловлювання-речення з розповіді вихователя, діти відкладають предмети, а потім підраховують їх кількість).

- Отже, до розповіді ми підібрали заголовок, який одним словом називає, те, про що в ній розповідається. Розповідь складається з висловлювань-речень, що зрозумілі кожне окремо й в цілому, разом розповідають нам про весну.

Фрагмент заняття “Складання розповіді “Зима” за картинкою”

Мета: вправляти дітей в складанні висловлювання-розповіді за картинкою. Закріпити вміння членувати висловлювання на частини – речення.

- Розглянемо картинку. Що зображено на ній? Діти висловлюються: (На картинці зображена пора року - зима. Випало багато снігу. Діти граються снігом. Вони зіпили великого сніговика...). Вихователь нагадує дошкільникам, що слід висловлюватися чітко, правильно, щоб було зрозуміло іншим дітям.

Далі пропонує дітям колективно скласти розповідь за картинкою. Усі активно продукують свої висловлювання, які узагальнює вихователь.

- Вийшла така розповідь: “Прийшла зима. Випало багато снігу. Діти тепло одяглися й вийшли погуляти. Вони зіпили великого сніговика. Усі були дуже задоволені”.

- У розповіді немає заголовка, потрібно його придумати? (Зима).

- А тепер давайте довідаємося, хто яке висловлювання придумав? Перше висловлювання (діти називають його), з’ясовують, хто з дітей був його автором; далі – друге, наступне та ін.

- Як ще можна назвати ваші висловлення в розповіді? (Реченнями).

- Ви висловлювалися реченнями і розповідали про одне й теж: що зображено на картинці, тобто про зиму. Кожне складене вами речення є зрозумілим і доповнює сказане.

- Отже, ми всі разом висловлювалися про зображене на картинці, склали розповідь, дали їй назву (заголовок). Для цього кожен придумав своє висловлювання-речення, що було зрозумілим для всіх і доповнювало інших дітей.

Мовні вправи “Склади речення до картинки”

Мета: закріпити вміння дітей будувати питальні, розповідні, спонукальні речення.

1. Вихователь пропонує дітям розглянути картинки й запитує, що на них зображено? Що робить дівчинка? (Дівчинка грається з лялькою; діти ліплять сніговика; бабуся читає дівчинці книжку; кішка грається бантиком...). Далі вихователь пропонує розглянути дітям сюжетні картинки й дає завдання запитати один у одного, що зображено на їхній картинці? Діти по черзі вправляються в побудові питальних речень. У разі необхідності вихователь виправляє дитячі висловлювання. За допомогою речень-запитань ми чітко запитуємо все, про що хочемо запитати. А слухачеві зрозуміло все, що в нього запитують.

- Отже, за допомогою питального речення можна висловити запитання про щось незрозуміле чи невідоме.

2. Вихователь пропонує дітям розглянути картинку “У цирку”. Що зображено на картинці? (Дресирувальник показує виставу з дресированими тваринами). - А ви були в цирку? А що наказує дресирувальник, коли хоче щоб тварина виконувала потрібні вправи? (До мене, іди на місце, іди поруч) - Дресирувальник наказує, дає команду й таким чином спонукає тварину до виконання акробатичної вправи.

А як ми висловлюємося, коли хочемо, щоб для нас щось зробили? (Допоможіть, будь ласка, принеси мені, дай пити, не дивись, одягай швиденько рукавички, доїдай швидше борщ, віддай мені іграшку, складайте іграшки ...).

- Отже, за допомогою таких висловлювань-речень ми спонукаємо виконати певну дію, щось зробити, висловлюємо прохання, побажання.

Дидактична гра “Відгадай”.

Мета: закріпити знання дітей про різні типи речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. Виховувати інтерес дітей до мовної дійсності.

Вихователь пропонує дітям погратися в цікаву гру, яку прислала з лісу для них мудра тітонька Сова. Крім завдань у конверті було багато картинок. Вихователь пропонує завдання дітям.

Сова просить дітей розглянути картинку й відгадати, яке речення вона записала під кожною картинкою. Вихователь по черзі показує картинки й для того, щоб відгадати, що написала Сова треба виконати завдання.

Вихователь показує картинку, пропонує розглянути її і читає завдання тітоньки Сови. (Яке запитання можна поставити до зображеного?) (Що діти збирають в саду?) - Правильно, ви відгадали запитання-речення, яке записала Сова під картинкою.

Показ і розглядання наступного малюнка. Вихователь дає наступне завдання Сови. (Що можна розповісти, як висловитися про зображене?) (Собачка грається з м'ячиком.) Ви вірно відгадали речення, яке записала Сова під картинкою.

Показ і розглядання нової картинки. Вихователь дає нове завдання від тітоньки Сови. (Що каже вихователька, коли потрібно, щоб діти сиділи рівненько?) (Сядьте рівненько). - Вірно, ви відгадали й третю загадку, це - речення, в якому висловлюється побажання до дітей сісти рівно.

Далі вихователь пропонує дітям інші картинки з аналогічним управлінням їх у побудові речень щодо запропонованих зображень.

- Отже, які речення записані тітонькою Согою під картинками ми з вами відгадали? (Речення, які розповідають, запитують, у яких просять про щось).

ДОДАТОК В

Фрагменти занять, що сприяють формуванню мовного поняття “слово”

Тема: “Ознайомлення із словом узагальненнями”

Програмовий зміст: ознайомлення дітей з словами-узагальненнями. Закріплення вміння об’єктивувати слова як мовні одиниці. Збагачення словника дітей словами-узагальненнями. Удосконалення навичок малювання в дітей. Розвиток рефлексивних умінь. Виховання інтересу до мовної дійсності, власного мовлення та мовлення однолітків.

Методи: пояснювально-ілюстративний (пояснення), репродуктивний, частково-пошуковий, практично-теоретичні (спостереження за мовою, мовний аналіз), практичний.

Засоби: муляжі фруктів, овочів, цукерок, картинки з зображенням виробів із хліба, молока, м'яса, обладнання для малювання, дидактичний словесний матеріал.

Хід заняття. Ознайомлюючи дітей з словами-узагальненнями, вихователь пропонував роботу з картинками для закріплення слів-назв предметів та введення слова-узагальнення:

Вихователь: - Подивіться, що я вам принесла?

Діти: - Яблуко, слива, груша, персик, абрикос.

Вихователь: - Так, ви назвали їхні слова-назви, назвали словами їх імена. Але, виявляється, всі ці предмети можна назвати одним словом, назвіть його.

Діти: - Фрукти.

Вихователь: – Так! Вірно, словом фрукти. Слово фрукти називає предмети (сливи, персики, груші...), їх можна назвати по-іншому – одним словом – фрукти. До фруктів відносяться сливи, яблука, персики... У подальшій роботі дітям пропонувалося скласти речення з словами назвами фруктів за зразком вихователя:

Вихователь: Слива дуже смачна. (За зразком діти складають речення).

Вихователь: Уважно послушайте й визначте скільки слів у реченні? (Діти визначають, скільки слів у складеному ними реченні).

Для реалізації завдань продовжували закріплювати вміння дітей виділяти з потоку мовлення *слова* та знайомити з словами-узагальненнями. З цією метою пропонувалося:

Вихователь: - Діти, чи знаєте ви, який магазин називають гастрономом?

Діти: - Це магазин, у якому продаються найрізноманітніші продукти: овочі, фрукти, хліб, цукерки, молоко, м'ясо, інші товари.

Вихователь пропонує дітям погратися в дидактичну гру "Гастроном". На столах пропонує влаштувати вітрини для розміщення товарів: 1- для овочів, 2-а - для фруктів, 3-я - для хлібних виробів, 4-а - для молока. Кожному з дітей роздає по черзі три картинки з зображенням певного продукту.

Вихователь: - Подивіться й назвіть словом, що зображено на ваших картинках?

Діти називають: - Яблуко, мандарин, вишня, слива, груша, виноград, апельсин, персик.

Вихователь: - Яким одним словом можна назвати все, що зображене на ваших картинках?

Діти: – Словом "фрукти".

Вихователь: – Вірно! Тепер давайте помістимо фрукти на одну полицю нашого магазину, бо в гастрономі всі товари одного виду викладені на одній вітрині.

Далі вихователь визначає з дітьми вітрину з овочами (картопля, огірок, помідор, квасоля, буряк, капуста, морква, кабачок); хлібом (хліб, батон, булочки, печиво, плюшки, паляниці, пряники); молоком (молоко, сир, сметана, кефір, ряжанка, йогурт, масло). Називаючи словом, діти кладуть картинки на визначені столи.

Вихователь: - Ви назвали продукти за допомогою слів - їх назв. Але виявляється все, що лежить на наших вітринах (показує на столи-вітрини) і називає: фрукти, овочі, хліб, молоко також можна назвати одним словом - продукти. Діти повторюють (продукти).

Вихователь пропонує дітям намалювати вітрину гастроному з певним видом продуктів. Дітей поділяє на чотири підгрупи (за бажанням, хто, що хоче малювати). Далі кожен із дошкільників називає слово, яким позначається група намальованих ним продуктів. Вихователь разом із дітьми підсумовує: отже, все, що продається в гастрономі, називається одним словом – продукти. Слово “продукти” об’єднало в собі інші слова-назви: фрукти, овочі, хліб, молоко в одне слово – слово продукти, якими ми харчуємося. Різні продукти позначаються словами – “овочі”, “фрукти”, “хліб”, “молоко”. Продукти можна перерахувати за допомогою слів-назв (овочі: картопля, огірок, помідор, квасоля, буряк, капуста, морква, кабачок; є різні сорти хліба: хліб, батон, бублики, печиво, плюшки, паляниці, пряники; молоко: молоко, сир, сметана, кефір, ряжанка, йогурт, масло). Усе це разом називається одним словом – продукти.

Після малювання вихователь дає завдання скласти розповідь із власного досвіду про те, як діти з дорослими ходили в магазин за продуктами. У ході розповіді педагог спонукав дітей стежити за своїм мовленням та мовленням однолітків; виправляти допущені помилки у висловлюваннях. Проведено підсумок заняття.

Тема: “Ознайомлення зі словом-ознакою”

Програмовий зміст: ознайомлення дітей зі словом-ознакою. Учити ставити запитання до слів ознак та відповідати на них. Продовження формування знань про “слово”. Удосконалювати вміння дітей розповідати на тему з власного досвіду “У зоопарку”. Виховувати інтонаційну виразність мовлення, бажання поділитися власними переживаннями й знаннями, інтерес висловлюватися правильно.

Методи: пояснювально-ілюстративний (пояснення, бесіда), практично-теоретичні (спостереження над мовою, вичленування мовних одиниць), практичний.

Засоби: “Чарівна скринька”, тексти загадок, предмети (стіл, вазон, олівець, іграшки, лисичка, зайчик, акваріум, килимок та ін.), картинки з зображенням мешканців зоопарку.

Хід заняття.

Вихователь звертався до дітей із запитанням:

- Чи любите ви розгадувати загадки? Діти: - Так.
- Дістає “Чарівну скриньку” й пропонує розгадати загадки.

Кожух сірий,	Руда, красива,
Хвостик куций.	Хитра, кмітлива,
Вуха довгі,	Хвіст довгий маю,
Довгі й вуса.	Ним сліди замітаю.
Я усіх, усіх боюся. (<i>Зайчик</i>)	(<i>Лисичка</i>)
Сіреньке, маленьке,	Дуже товсті ноги маю,
Хвостик як шило тоненький,	Ледве їх переставляю.
Та хоч якого kota з місця стягне .	Сам високий я на зріст,
(<i>Миша</i>)	Замість рота в мене хвіст.
	(<i>Слон</i>)

Маленька на зріст,
 Має рудий пухнастий хвіст.
 З гілочки на гілочку стрибає,
 Гриби та горішки на зиму збирає.

(*Білочка*)

Вихователь: - Ви відгадали загадки й сказали слова-відгадки. Слова-відгадки називають тваринку, про яку йшлося в загадці. Слова, які ми вимовили, називаючи тварин, - це їхні назви. Імена людей; назви міст, річок, книжок, це також слова-назви, бо вони називають. Наприклад, що можна зробити з цим предметом (указує на книгу)?

Діти: - Узяти в руки, прочитати, погортати сторінки, розглянути малюнки, покласти на полицю.

Вихователь: - А що можна зробити зі словом “книга”?

Діти: - Слово можна сказати, промовити, почути. Словом “книжка” ми називаємо предмет.

Вихователь пропонував дітям промовити слова, що називають предмети, які є в ігровій кімнаті: - Стіл, вазон, олівець, іграшки, лисичка, зайчик, акваріум, килимок та ін. Далі розглядали картинки із зображеннями тварин, про які йшлося в загадках, і пригадували, якими словами ми називаємо лисичку.

Діти: - (руда, красива, хитра, кмітлива), зайчика (сірий, довговухий, куцохвостий, прудкий, полохливий), мишу (сіренька, маленька).

Вихователь: - Слова, які ви промовляли, повідомляють нас про те, яка лисичка, який зайчик, яка мишка. За допомогою цих слів ви розповіли про те, які саме тваринки. Отже, розповідаючи, які тваринки, ви вживали слова. Вони відповідають на запитання, “яка?, яке?, який?, які?”

Вихователь: - Яка лисичка?

Діти: - Руда, красива, хитра, кмітлива.

Вихователь: - Який зайчик?

Діти: - Сірий, довговухий, куцохвостий, прудкий, полохливий.

Складання розповіді з власного досвіду “У зоопарку”.

Вихователь пропонував дітям стежити за розповідями й оцінювати правильність висловлювань власних та однолітків. Підсумок заняття.

Тема: “Ознайомлення зі словом дією”

Програмовий зміст: учити дітей ставити запитання до дії, підбирати за запитаннями й за смислом слова-дії. Закріплювати вміння описувати предмети, будувати речення зі словами-діями (грається, піклується, годує, охороняє). Продовжувати вчити дітей контролювати себе, уживаючи ці слова в розповіді. Виховувати уважність до дії зі словом.

Методи: пояснювально-ілюстративний (пояснення, нагадування, підказка), евристичні (запитання), практично-теоретичний (диференціації мовних одиниць), практичний (гра).

Засоби: дидактичні картинки, роздатковий матеріал, ілюстрації з зображенням явищ природи.

Хід заняття.

Вихователь: - Діти, у вас є улюблені іграшки? Розкажіть про них. Коли діти розповідали, вихователь по ходу ставив запитання: “Яка іграшка?”, “Який котик?”, “Яка в нього шерстка?” тощо. Діти за нагадуванням вихователя оцінювали, доповнювали, уточнювали свої висловлювання та товаришів.

Далі дошкільників знайомили зі словами-діями. Для цього вихователь пропонував дітям розглянути сюжетні картинки й висловитися, що роблять персонажі, які зображені на них. Вихователь показував картинку й запитував:

– Що робить котик?

Діти: - Котик грається клубочком ниток. Далі вихователь запитував кожного:

– “Що зображено на твоїй картинці” дошкільники складали речення й відповідали:

Діти: – Дівчинка стрибає через скакалку; дівчинка поливає вазон; хлопчик малює; собачка гризе кісточку; хлопчик несе відерце та ін.

Вихователь: – Усі гарно висловилися про героїв своєї картинки, які виконують якусь дію, щось роблять. Давайте ще раз повторимо, які дії виконують герої і спробуємо назвати тільки ті слова, що відповідають на запитання “Що робить?”. Починає називати, показуючи на свою картинку - Грається! (Звертається по черзі до дітей) Назви дію.

Діти: – (Стрибає, поливає, малює, гризе, несе). Вихователь слідкує, щоб діти називали тільки слова-дії.

Дидактична гра “Упізнай, де слово?”

Мета: вчити дітей вирізняти на слух вимовлені слова з почутого.

Дітям пропонуються завдання: Послухай і впізнай з вимовленого слова.

Мама, іде дощ, дз-з-з, слово, стіл, ш-ш-ш, річка, і, вікно, розгорнута книга, зошит, пі-пі-пі, а, загадка, пісенька, сьогодні хороша погода, стіл, мама, дерево тощо.

У ході проведення гри вихователь пояснює дітям зроблені ними помилки.

Отже, слово щось називає - це частинка промовленого, за допомогою якого ми дізнаємося про предмети, істоти, які вони, що вони роблять тощо. Зі слів складаються наші висловлювання.

Дидактична гра “Назви”.

Мета: закріпити знання дітей про слова-назви та слова-ознаки.

Вихователь пропонує дітям предмет. Наприклад, показує м'яч.

- Що це? (Це – м'яч) Правильно, це предмет, що називається словом “м'яч”. Слово “м'яч” є його словом-назвою. Воно називає предмет є іменем цього предмета. Далі запитує:

- Який він? (Великий, червоний, гумовий), ці слова відповідають на запитання який м'яч? І розповідають про нього, що він великий, червоний, гумовий.

Після показу зразка вихователь спонукає дітей поуправлятися в промовлянні слів-назв і слів-ознак. Пропонує слова білочка, яблуко, осінь, вода та ін. Хто це? (Білочка). Яка вона? (маленька, полохлива, руда...).

Отже, ми називали слова назви предметів та істот і розповідали про них, називаючи слова, що відповідають на запитання який?, яка?, яке?

Дидактична гра “Упізнай, що це?”

Мета: закріпити знання дітей про слова-назви та слова-ознаки.

Вихователь пропонує дітям погратися в гру.

- Я називатиму слова, які будуть розповідати про предмет, а ви здогадайтеся, про що йдеться. - Цей предмет червонобокий, смачний, солодкий, круглий, соковитий, хрумкий. Що це? (Яблуко.) На яке запитання відповідають слова, названі мною? (Який?).

- Вона невелика, овальна, синя, солодка, запашна, смачна, м'якенька. Що це? (Слива).

- Він довгий, зелений, хрумкий, смачний. Що це? (Огірок).

- Вона хитра, руда, довгохвоста, прудка, хижа. Хто це? (Лисиця).

- Товста, цікава, ілюстрована, улюблена. Що це? (Книжка).

- А тепер пограємося навпаки, я буду показувати предмет, зображений на картинці, а ви будете називати словом його назву та добирати слова, за

допомогою яких можна розповісти про нього. (Зяєць, помідор, киця, півник, пірамідка тощо).

- Отже, ми навчилися давати предметам імена, їх називати користуючись словами, та розповідати про них за допомогою слів, які відповідають на запитання який?, які?, яке?, яка?

Бесіда за змістом картинки.

Мета: закріпити знання дітей про слова-назви, слова-ознаки та слова-дії.

Вихователь пропонує дітям подивитися на картинку. Як називається тваринка, зображена на картинці? (Кішка). Так, ця тваринка називається словом – кішка.

- Подивіться уважно на картинку й розкажіть, яка вона? (Пухнаста, сіра, м'якенька, велика, красива).

- А що вона робить? (Сидить, дивиться, відпочиває, мурчить...).

- А які слова можна сказати про кішку, яка побачила мишку, що вона робить? (Біжить, підкрадається, стрибає, ловить...).

- Що робить кішка, коли бачить клубочок ниток? (Качає, бігає, стрибає, підкидає, грається, кусає, дряпає...).

- Подумайте, що ще вміє робити кішка? (Нявкає, спить, потягається, гріється, умивається, сердиться, кусається, їсть...).

Далі вихователь запитує дітей: Якими словами ми розповідали про кішку? (Діти називають). На яке запитання вони відповідають? (Що робить кішка?).

Наступним завданням було складання розповіді про кішку. Вихователь за допомогою поетапної постановки запитань (Хто це?, Яка вона?, Що вона робить?) спонукає дітей скласти розповідь про кішку. (Ця тварина називається кішка. Вона пухнаста, красива, сіра. Кішка сидить, дивиться, мурчить. Коли кішка, побачить мишку, то вона підкрадається, стрибає й ловить її. Кішка любить гратися з клубочком ниток. Вона його качає, підкидає, кусає, підстрибує, грається. Ще кішка, любить грітися, дряпатися, кусатися).

- Отже, ми дізналися про слова, які розповідають нам, відповідаючи на запитання що робить?

Дидактична гра “Четвертий зайвий”

Мета: закріпити знання дітей про слова-узагальнення.

Вихователь пропонує дітям картку із зображенням декількох предметів (яблуко, груша, слива, ромашка). Як ви думаєте, який предмет тут зайвий? Вірно, ромашка. Чому? (Яблуко, грушу, сливу можна з’їсти, вони ростуть на деревах, а ромашка – це квітка. Ми можемо помилуватися нею, поставити у вазу, понюхати).

- Яким одним словом можна назвати яблуко, грушу, сливу? (Фрукти).

- Яким словом можна назвати зайвий предмет? До якої групи він належить? (Квіти). - Які квіти ви ще знаєте? (Троянди, тюльпани, гладіолуси, жоржини, чорнобривці).

Далі вихователь дітям пропонує на картках, що їм роздані, відшукати зайвий предмет. Діти виконують завдання, називаючи слова-назви, визначають зайвий предмет.

- Отже, всі слова, що ми сьогодні промовляли, є назвами предметів. Одні з них називають усі предмети разом одним словом, а інші слова називають кожен предмет окремо.

Дидактична гра: “Хто, що робить?”.

(Вихователь) – Сонце, що робить? (Діти) – Світить, гріє, припікає, сушить.

(В). – Дощ, що робить? (Д). – Йде, льє, моросить, мочить, періщить, поливає.

(В). – Вітер, що робить? (Д). – Віє, трусить, дме, свище.

(В). – Мороз, що робить? (Д). – Заморожує, морозить, тріщить, малює, сковує.

(В). – Сніг, що робить? (Д). – Сніжить, притрушує, замітає, падає, летить, розтає.

(В). – Туман, що робить? (Д). – Легає, стелється.

(В). – Град, що робить? (Д). – Б’є, падає, стукає, розтає.

Для розвитку в дітей вмінь висловлюватися їм пропонували скласти речення зі словами-діями (грається, піклується, годує, охороняє). Підсумок.

Дидактична вправа “Назви та запитай”.

Мета: закріпити знання дітей про слова-назви, слова-ознаки, слова-дії.

Методи: евристичні запитання, практично-теоретичні (диференціація мовних одиниць, мовний аналіз).

Засоби: дидактичний мовний матеріал.

Вихователь пропонує дітям різні предмети. Наприклад, показує м'яч і запитує: Що це?

Діти: – М'яч.

Вихователь далі запитує: Який м'яч?

Діти: Великий, червоний, гумовий).

Вихователь: Що робить м'яч?

Діти: Котиться, стрибає, летить.

Після показу зразка, вихователь спонукає дітей до промовляння й визначення слів-назв, слів-ознак, слів-дій. Пропонує слова, що називають дії (іде, біжить, сидить, грається, співає); предмети (стіл, відерце, книжка, акваріум), людей (Саша, Наташа, Алла, Олег); тварин (півень, кролик, козеня, качка); ознаки (веселий, сумний, червоний, зелений, соковитий, працюючий, м'який).

Дидактична вправа “Постав запитання до слів”.

Мета: удосконалити вміння дітей ставити запитання до слів-назв (предметів, людей, тварин тощо), слів-ознак, слів-дій; називати слова-узагальнення.

Методи: евристичні запитання.

Засоби: дидактичний мовний матеріал.

1. (В). – Яке запитання можна поставити до слова корова, півник, коза, поросся, курча, кошеня? Орієнтує, щоб діти правильно ставили запитання.

(Д). – Запитання хто?

(В). – Яким одним словом можна назвати всіх цих істот?

(Д). – Тварини.

2. (В). – Яке запитання можна поставити до слів трава, дерево, кущ, квіти?

Вихователь постійно спонукає дітей до правильної відповіді.

(Д). – Запитання що?

(В). - Яким одним словом можна назвати все?

(Д). – Рослини.

3. (В). – Яке запитання можна поставити до слів бігає, стрибає, танцює, пише, сидить, веселиться, вишиває, співає.

(Д). – Запитання, що робить?

Дидактична гра “Назви слова за запитаннями”

Мета: закріплювати вміння дітей відшуковувати слова, що відповідають на запитання: - хто? що? який? яке? що зробили?

Методи: евристичні запитання, ігровий.

Засоби: дидактичний мовний матеріал, дидактичні картинки.

Ігрові дії: За кожну правильну відповідь вихователь “нагороджує” дітей. Педагог називає не більше десяти слів із кожного ряду. За кожну правильну відповідь на окремі запитання вихователь дає різні нагороди (сонечко, квіточка, суничка, курчатко, зірочка). У кінці діти підраховують скільки різних нагород вони отримали за правильні відповіді.

Вихователь: Підберіть слова, які відповідають на запитання “що?”

Діти: (Лялька, стрічка, відерце, ножиці, пензлик тощо).

Вихователь: Підберіть слова, які відповідають на запитання “хто?”

Діти: (Ведмедик, хлопчик, гусеня, цуценя, їжачок тощо).

Вихователь: Підберіть слова, які відповідають на запитання “який?”

Діти: (Зелений, великий, сильний, смішний, веселий, теплий тощо).

Вихователь: Підберіть слова, які відповідають на запитання “яке?”

Діти: (Жовте, смачне, кисле, м’яке, різнокольорове тощо).

Вихователь: Підберіть слова, які відповідають на запитання “Що зробили?”

Діти: (Погуляли, відпочили, прочитали, намалювали, поснідали тощо).

У ході гри вихователь постійно спонукав дітей до правильної відповіді.

Дидактична гра: “Зайве слово”

Мета: закріпити знання дітей про слова-назви.

Ігрові дії: впізнавати зайве слово-назву.

Корова, свиня, заєць, вівця; волошка, мак, пролісок, ромашка; тарілка, миска, каструля, чайник, шафа; береза, яблуня, каштан, тополя, клен, граб.

Дидактична гра: “Назви одним словом”

Мета: закріпити вміння дітей підбирати узагальнюючі слова.

Ігрові дії: підбирати узагальнюючі слова до запропонованих вихователем.

Шафа, диван, стілець, стіл, - меблі. Барвінок, фіалка, троянда, мак, - квіти.

Комар, метелик, жук, мураха – комахи. Горобець, перепілка, зозуля, - птахи.

Дидактична гра: “Кому, що потрібно?”

Мета: закріпити вміння дітей точно добирати слова.

Ігрові дії: Педагог називає професію, а діти - необхідні для роботи предмети:

Лікар – халат, ліки, термометр, ...; вчитель – книги, зошити, ручки, олівці ...;

кухар – продукти, ніж, каструля ...; столяр – пилка, молоток, рубанок ...

Дидактична гра: “Країна слів”

Мета: закріпити вміння дітей добирати слова назви, ознаки, дії за відповідними запитаннями.

Ігрові дії: пропонується за певний проміжок часу (хвилина) назвати (по черзі) якнайбільше слів, що називають предмети, дії, ознаки. Визначають переможця. Заохочують за допомогою фішок.

Дидактична гра: “Скажи який”

Мета: закріпити вміння дітей називати слова ознаки.

Ігрові дії: Вихователь називає предмет, а дітям пропонується сказати який він.

Олівець – новий, великий, гарний, ребристий, кольоровий, тонкий, міцний;

Листок – осінній, жовтий, сухий, гарний, маленький, липовий.

Дидактична гра: “Назви якомога більше ознак пір року”

Мета: закріпити вміння дітей називати слова ознаки.

Ігрові дії: вихователь називає пору року, а діти слова-ознаки, якими вона характеризується.

Осінь – яка? ...; Зима – яка? ...; Весна – яка? ...; Літо – яке? ...

Дидактична гра: “Добери як найбільше слів”

Мета: закріпити вміння дітей добирати слова ознаки.

Ігрові дії: вихователь називає тварину, а діти добирають слова на позначення ознак тварин.

Заєць – куцохвостий, боязкий, довговухий, несміливий, швидкий.

Їжак – хитрий, колючий, маленький, спритний.

Лисиця – руда, хитра, спритна, підступна, довгохвоста.

Гра-забава: “Розумники”

Мета: добирати за смислом пропущені слова.

Ігрові дії: здогадатися якого слова не вистачає у вірші.

Сійся жито і пшениця, -

Буде дітям - ... (паляниця).

Для веселої малечі

Бублик вигляне із ... (печі)

А рум'яний ... (колобок)

Скочить прямо у роток.

Виросте всього доволі

На широких житніх ... - (полі)

Запеклося сонце в хлібі,

Хто зростив його - ... (спасибі). В. Крищенко

“Загадки - добавлянки”

Мета: закріпити вміння дітей називати слова-відгадки.

Для письма, сказати прошу,

Що потрібно взяти ... (Зошит)

Стрімко вибігли на гору

Дві подружки білокорі,

Дощик їм полоще кіски,

Звуть подружок цих ... (Берізки)

Тільки сонечко пригріло –

І розтанув килим білий;

Я прилипаю вам до ніг

І називаюсь просто ... (Сніг)

Запалали в чистім полі,

Наче галстуки червоні.

То палає в полі так

Польовий, червоний ... (Мак)

Ось вона яка -

Розбійниця морська,

Клен радіє, певно зна –	Всіх би проковтнула,
В гості йде до нас ... (<i>Весна</i>)	Зажерлива ... (<i>Акула</i>)
На дереві грається, угору піднімається,	Живе спокійно, не спішить,
На хвостик у гойдається.	Вона ніколи не біжить,
І зветься це малятко	Під панциром без страху
Веселе ... (<i>Мавпенятко</i>)	Гуляє ... (<i>Черепаха</i>)

Дидактична вправа “Упізнай, де слово, а, де ні?”

Мета: закріплювати вміння дітей розрізняти на слух слова, що називають предмети, із запропонованих відрізків мовлення (речень, звуків, складів).

Методи: частково-пошуковий (дослідницький), практично-теоретичні (спостереження за мовою, мовний аналіз), ігровий.

Дошкільникам пропонуються завдання послухати й упізнати, де одне слово, де ні? Вихователь пропонував: Квітка, іде дощ, дз-з-з, стіл, річка, вікно, розгорнута книга, зошит, пі-пі-пі, цікава загадка, пісенька, сьогодні хороша погода, дерево та ін. Якщо діти впізнавали слово, вихователь спонукав їх висловитися в слух: (Д). – Квітка – це слово; стіл – це слово; іде дощ - це не слово; дз-з-з – це не слово, це муха дзижчить тощо. Якщо діти помилялися, вихователь підказував правильну відповіді та пояснював її.

ДОДАТОК Г

Фрагменти занять, що сприяють формуванню мовного поняття “звук”

Тема: “Розрізнення мовних звуків і звуків природи”

Програмовий зміст: познайомити дітей з “мовним апаратом” людини. Спонукає до артикуляції звуків мови, їх об’єктивації. Уточнити знання дітей про звуки мови. Закріпити їхні знання про звуки мовні й немовні. Виховувати уважне ставлення до звуків.

Методи: пояснювально-ілюстративний (пояснення, запитання), практично-теоретичні (диференціації мовних одиниць, мовний аналіз, спостереження над мовою, артикуляції), практичний.

Засоби: ТЗН, художня література, магнітофон із записом, текст вірша.

Хід заняття. Проводили з дітьми роботу для удосконалення умінь розрізняти звуки мовні й немовні.

Вихователь звертався до дітей: - Давайте уявимо, що ми сидимо на лісовій галявині й слухаємо (включає магнітофонний запис.) Що ми чуємо? (Діти відповідають). (Вихователь). - Послухайте далі (відтворює різні звуки: плескіт у долоні, звук від удару камертона, стукіт ложечки в склянці). Ви були уважні й почули багато різних звуків: звуки дощу, вітру, води, шум двигуна автомобіля, звуки співу соловейка, синички, голос зозулі, скрекотання сороки, гавкання собаки, голоси тварин: півня, гусей, корови. Усе почуте вами – це що? (Діти). – Звуки! (Вихователь). – Так, звуки. Усе це – природні звуки, тобто ті, що є в природі, їх дуже багато, вони звучать по-різному, але їх можна розрізнити на слух.

Вихователь: - Ми говорили з вами про звуки, що є в природі, це – немовні звуки, люди ж говорять між собою за допомогою мовних звуків. Із них складаються слова. Звуки вимовляються за допомогою мовних органів: губів, зубів, язика, піднебіння. Послухайте, які звуки я вимовлятиму: [а], [у], [о], [к], [т], [е], (Діти повторюють).

Вихователь пропонує погратися в дидактичну гру: -“Хто, який звук знає”.

Вихователь: - Корній Іванович Чуковський написав вірш про те, якими звуками говорять тварини. Послухайте його. Вихователь зачитує вірш.

Гуси стали гелготати:

І по-гусячи кричати: “га-га-га”.

Кошенята замурчали: “мур-мур-мур”.

Горобці зацвірінчали: “цвінь-цвінь-цвінь”.

Коні заіржали: “і-го-го”.

Бджоли задзижчали: “дж-дж-дж”.

Жабенята квакають: “ква-ква-ква”.

Каченята крякають: “кря-кря-кря”.

Солов’ї висвистують: “фью-фью-фью”.

К. Чуковський

Вихователь: - Розкажіть, як саме тварини “розмовляють, спілкуються” у віршику, які вони виголошують звуки? Діти розповідають і наслідують звуки природи.

Підсумок.

Фрагмент заняття з дітьми “У світі звуків”.

Мета: сформувати в дітей знання про мовне поняття “звук”. Управляти в розпізнаванні звуків мови, звуків природи. Виховувати інтерес дітей до звуків як мовних явищ.

Вихователь проводить бесіду на килимку. Звертається до дітей:

Давайте уявимо, що ми сидимо на лісовій галявині й слухаємо (включає магнітофонний запис). Що ми чуємо? Діти відповідають.

Послухайте ще: запис відтворює різні звуки: плескіт у долоні, звук від удару камертона, стукіт ложечки в склянці.

- Ви були уважні й почули багато різних звуків: звуки дощу, вітру, води, шум двигуна автомобіля, звуки співу соловейка, синички, голос зозулі, скрекотання сороки, звуки гавкання собаки, голоси тварин – півня, гусей,

корови. Усе почуте вами – це що? (Звуки). Як називаються ці звуки. Вірно, це – природні звуки, тобто ті, що є в природі, їх дуже багато, вони звучать по-різному, але їх можна розрізнити на слух.

- Звуки, що є в природі, це – немовні звуки, люди ж говорять між собою за допомогою мовних звуків. Звуки вимовляються за допомогою мовних органів: губів, зубів, язика, піднебіння. Послухайте, які звуки буду вимовляти [а], [у], [о], [к], [ф], [т], [е]. А тепер візьмемо дзеркальця, за мною будемо вимовляти звуки й дивитися при цьому на положення органів мовлення. Діти спостерігають, які мовні органи працюють, коли ці звуки промовляються, називають їх.

- Отже, природні звуки ми чуємо навколо нас, а мовні - чуємо й промовляємо за допомогою органів мовлення.

Дидактична гра “Хто, який звук знає?”.

Мета: закріпити знання дітей про звуки природи та звуки мови. Спонукає до артикуляції звуків мови.

Вихователь пропонує дітям вимовити по черзі звуки, які вони чують і промовляють. Хто більше згадає і промовить тих звуків, які ми чуємо в природі. (Діти називають). Далі пропонує позмагатися в називанні мовних звуків, які відомі дітям. Отже, з мовних звуків складається мова людей. Звуки немовні оточують нас навкруги.

Гра-розвага “Хто, що промовляє?”.

Мета: закріпити знання дітей про природні звуки.

Вихователь: Дошкільник:

Кіт нявкає: няв-няв-няв!

Корова мукає: му-му-му!

Коза бекає: бе-бе-бе!

Півень кукурікає: ку-ку-рі-ку!

Собака гавкає: гав-гав-гав!

Зозуля кує: ку-ку, ку-ку!

Листя шелестить: ш-ш-ш!

Паровоз гуде:	У-У-У! У-У-У.
Голуб воркує:	Гу-гу, гу-гу!
Двері риплять:	рип-рип, рип-рип!
Сова кричить:	угу-угу-угу!
Риба мовчить,	- ні звуку з уст.

Під кінець гри вихователь закріплює з дітьми, що це не мовні звуки, а звуки, які ми чуємо в природі, навколо себе.

Мовна вправа “Назви звук”.

Мета: закріпити знання дітей про мовне поняття “звук”. Удосконалити вміння дітей виділяти звуки в словах, визначати, яким звуком починається та закінчується слово, визначати місце звука в слові. Виховувати інтерес до дії зі звуком.

- Послухайте, зараз я промовлю слово, яке ви всі дуже любите: “мама”. Які звуки ви чуєте в цьому слові? Промовляється слово з інтонуванням кожного звука [М-м-А-а-М-м-А-а]. Вихователь звертає увагу дітей: ви помітили, як я протяжно промовляла слово, щоб ви почули всі звуки, які є в ньому. Спонукає дітей промовити слово протяжно, виділяючи всі звуки. З’ясовує, який звук чуємо першим, другим, наступним і останнім. Так, слово “мама” починається звуком [М], і закінчується звуком [А].

- А які звуки ви чуєте у слові “баба”, “тато”, “дід”, “сир”, “дім”, “сіно” та ін. Повторюється аналогічне вправлення дітей в роздільному промовлянні звуків слів.

- То що ми чуємо в словах? Тепер визнаєте, що всі слова утворюються із звуків мови.

Вправи за змістом картинок.

Мета: розгляд картинок і називання тварин, які зображені на них. Закріплення вмінь визначати перші звуки в словах-назвах зображених тварин.

- Так, це - каченя, теля, козеня, гусак, поросята ін., а давайте згадаємо, якими звуками ці тварини спілкуються? (Діти відповідають).

- Це - їхня мова, вони перегукуються за допомогою звуків, які ми також чуємо. А люди розмовляють за допомогою слів, які утворені звуками мови. Ми знаємо, що говоримо словами, чуємо слова, кажемо слова, читаємо слова, слова написані на папері, вони вимовляються й утворюються із звуків.

Називання тварини, яка зображена на картинці, й визначення, яким звуком починається її назва. Наприклад, *корова*, це слово починається звуком [К]. Далі вихователь із дітьми аналізує, яким звуком починаються слова-назви тварин: коза, курча, орел, вовк, змія та ін.

Мовна гра-вправа “Пригадай слова”.

Мета: пригадування слів, що починаються на запропонований вихователем звук (за зразком).

- Підійдемо до чарівного мішечка й запропонуємо погратися з нами, послухаємо, який він звук нам прошепоче. Чуємо, чуємо звук [М]. Давайте згадаємо слова, що починаються звуком [М]. Діти - це слова мама, магазин, мило, Маша, мала, мити, миша та ін.

Придумування слів, що починаються звуками [О], [К], [У], [Б], [Ш] тощо.

Мовні ігри-вправи “Упізнай звук”

Мета: розпізнавання дітьми звуків мови в словах. Виховувати уважність до слова, що звучить.

- Пограємо в гру з м'ячем. Я кидатиму м'яч і промовлятиму слово, а ви, коли будете повертати мені м'яч, промовлятимете лише перший звук цього слова. Наприклад, я кидаю м'яч Наталочці і промовляю слово *рак*, з яким звуком вона поверне мені м'яч? Правильно [Р]. Для того, щоб почути, яким звуком починається слово, треба дуже уважно прислухатися до звучання початку слова.

Вихователь поєднує рухи м'ячем із вимовлянням слів, виділяючи голосом перший звук: *м-ама, х-лопчик, д-ошка, в-ітер, ф-арба, ж-овта, р-іпа, ц-в'ях, ш-ило, щ-ука, р-ама, Н-іна, т-рактор, У-ляна* та ін.

Вихователь змінює завдання: - Тепер я кидатиму м'яч і промовлятиму слово, а ви, коли будете повертати мені м'яч, промовлятимете останній звук

цього слова. Наприклад, я кидаю м'яч Юрі й промовляю слово *сік*, із яким звуком він поверне мені м'яч? - Правильно із звуком [К].

Вихователь поєднує рухи м'ячем із вимовлянням слів, виділяючи голосом останній звук: *рі-к, тракто-р, книг-а, сит-о, лот-о, ді-м, бере-г, мор-е, ри-с, си-р, мухомо-р, пирі-г, ля-щ, фотогра-ф* тощо.

Далі вихователь змінює завдання таким чином: - Тепер я кидатиму м'яч і промовлятиму слово, а ви, коли будете повертати мені м'яч, промовлятимете звук, який чуємо в середині цього слова. Наприклад, я кидаю м'яч Каті і промовляю слово *кінь*, із яким звуком вона поверне мені м'яч? Правильно [Л].

Далі поєднує рухи м'ячем із вимовлянням слів, виділяючи голосом звуки, які чуємо в середині слова: *м-а-к, р-и-сь, б-а-к, р-і-к, в-і-з, б-и-к, т-і-нь, б-і-ль, ж-у-к,*

к-о-рм, д-е-нь, к-у-т, п-а-р, к-и-т, р-и-с, п-у-х тощо.

- Отже, ми погралися в гру й навчилися визначати звуки, якими починаються, закінчуються слова й ті, що чуємо всередині слова.

Елемент заняття “Зафарбовування предметів”

Мета: закріпити вміння дітей на слух визначати наявність запропонованих звуків у словах.

Вихователь пропонує дітям розглянути картинки із зображенням овочів та фруктів (картопля, буряк, яблуко, груша, помідор, огірок, вишня, слива та ін.). Далі дає завдання прислухатися до промовляння слова й визначити, в назві чого є звук [Р]. Після вправлянь у розпізнаванні звуків у словах у різних позиціях завдання ускладнюється. Тепер дітям дається завдання зафарбувати ті овочі чи фрукти, в назві яких наявний запропонований вихователем звук.

- Які предмети ви розфарбували, чому?

Дидактична гра “Чарівні звуки”

Мета: закріплювати вміння дітей визначати звуки в словах у різних позиціях: на початку, вкінці, та всередині слова.

- Я буду називати звуки, а ви будете пригадувати як найбільше слів, що починається на запропонований звук [в], [м], [е], [к], [ч], [д], [ж], [а] та ін.

Вихователь називає звук, а діти підбирають слова, що ним закінчуються.

Підсумок: - Вихователь відзначає самих активних дітей – переможців і робить висновок, що слова складаються із мовних звуків. Ми дізналися, що одні звуки чуємо на початку слова, інші – всередині, а ще інші - в кінці слова.

Фрагмент мент заняття “Схожі слова”.

Мета: удосконалити знання дітей про смислорозрізнявальну функцію звуків. Виховувати інтерес до слів, що звучать.

- Діти, подивіться на картинки. Назвіть усі зображення. Пограємося в гру “Знайдіть подібні слова”. До кожного слова знайдіть таке, що подібно звучить. Знайшовши, під картинками із зображеннями, покладіть однакові за кольором смужки. Яким слово ми називаємо перше зображення? Що це? (Мак). Тепер знайдемо зображення, яке позначається схожим за звучанням словом. Що це? (Рак). Промовте й прислухайтесь, як схоже звучать ці слова: рак – мак. У цих слова є однакові звуки, а відрізняються вони лише одним звуком, яким? [М], [Р]. Ці слова схоже звучать, але мають зовсім не схожі значення, означають різні предмети й мають різний смисл. Під картинками покладемо смужки однакового кольору (сині). Які ще слова, схожі за звучанням, ви знайшли? (Лак, рак, бак). Так само треба зробити з іншими зображеннями (Коса - коза; кит – кіт; сік – сук, булка - білка). Після виконання завдання вихователь перевіряє чи правильно діти визначили, якими звуками відрізняються слова, як змінюється смисл залежно від зміни звука).

- Отже, в нашій мові є багато слів, які звучать подібно, різняться тільки одним звуком, але мають зовсім різні значення.

Фрагмент заняття складання звукової моделі слова.

Мета: закріпити знання дітей про смислорозрізнявальну роль звуків у словах та розкладання слів на звуки. Складання звукової моделі слова.

Перед кожним із дітей багато картинок. Вихователь пропонує дітям зображені предмети на картинках назвати словами. Що це? (Мак). Помилуйся гарною квіткою. Опишіть її, за допомогою яких слів стане зрозуміло, яка вона? (Діти складають висловлювання-опис).

- Ви гарно розповіли про мак, а тепер треба підписати під малюнком його назву так, щоб було видно, скільки в слові звуків. Промовляємо слово “мак” протяжно, щоб було добре чути всі звуки: М-м-А-а-К-к. Скільки в ньому звуків? Який перший? Вимовте його. Він голосний чи приголосний? Як його позначимо? Рисочкою, бо це приголосний звук. Розглянемо другий і третій звуки. Які вони, як позначаються? Отже, другий звук голосний, ми позначили його кружечком, а третій – приголосний, позначаємо його рисочкою.

Далі вихователь пропонує дітям змінити перший звук [М] у слові мак на звук [Р]. Яке слово утвориться? (Рак). Що це слово позначає (Живу істоту). Яке слово утвориться, якщо перший звук цього слова [Р] замінити на звук [С]? (Сак). А якщо знову перший звук [С] змінити на звук [Б]. Утвориться слово (бак). Отже, бачимо, як багато слів можна утворити, змінивши лише один звук. Усі ці слова записуються однаково (показ звукової моделі слова), звучать подібно, але мають зовсім різний смисл.

Дидактична вправа “Упізнай звук”.

Мета: закріплювати вміння дітей впізнавати й виокремлювати звуки з потоку вимовленого, рефлексувати їх, контролювати й аналізувати дії зі звуком.

Методи: евристичні запитання, практично-теоретичні (спостереження за мовою, виокремлення, звуковий аналіз).

Засоби: дидактичний мовний матеріал, магнітофонний запис.

Вихователь: – Діти, уважно слухайте, (вмикає магнітофонний запис слів і не мовних звуків) й упізнайте де мовні звуки, а де ні. (Діти відповідали). Мама, га-га-га, олівець, А-А-А, шумить листя, дз-дз-дз, квіти, [Р], пісня, [С], та ін. – Після кожного почутого звука діти впізнають – звук мовний чи ні. Вихователь допомагає, ставлячи дітям евристичні запитання, заохочує призами тих, хто уважно контролює відповіді товаришів і аналізує їх.

Дидактичні звукові ігри з м'ячем.

Мета: закріпити вміння дітей виокремлювати та голосно вимовляти звуки, що стоять на початку, чи в кінці слів; відрефлексувати мовлення; об'єктивувати звуки.

Методи: репродуктивний, практично-теоретичні (вичленування звуків, спостереження за мовою, артикуляції звуків, звукового аналізу), практичний (ігровий).

Засоби: дидактичний мовний матеріал, м'ячі.

Хід гри. Пограємо в гру з м'ячем. Я кидатиму м'яч і вимовлятиму слово, а ви, коли будете повертати мені м'яч, називайте лише перший звук цього слова. Наприклад, я кидаю м'яч Наталочці й кажу слово *рак*, із яким звуком вона поверне мені м'яч? Правильно [р]. Для того, щоб почути, яким звуком починається слово, треба дуже уважно прислухатися до звучання початку слова.

Вихователь поєднує рухи з м'ячем із вимовлянням слів, виділяючи голосом перший звук: *м-ама, х-лопчик, д-ошка, в-ітер, ф-арба, ж-овта, р-іпа, ц-в'ях, ш-ило, щ-ука, р-ама, Н-іна, т-рактор, У-ляна* та ін.

Аналогічно вихователь поєднує рухи з м'ячем із вимовою, виділяючи голосом останній звук: *мам-а, хлопчи-к, віте-р, ф-арба, цв'я-х, шил-о, ву-ж, тракто-р, каву-н, кенгур-у, анана-с, фотогра-ф, змі-я* та ін.

Педагог відмічає дітей, які правильно виділили звуки, контролювали товаришів у грі та виконанні завдань.

Розглядання картинок.

Мета: закріпити вміння дітей впізнавати запропоновані звуки в словах.

Методи: репродуктивний, евристичні запитання, практично-теоретичні (звуковий аналіз, диференціація звуків).

Засоби: предметні картинки, олівці.

Вихователь пропонує дітям розглянути картинки із зображенням овочів та фруктів (картопля, буряк, яблуко, груша, помідор, огірок, вишня, слива та ін.). Далі дає завдання визначити, в яких назвах овочів і фруктів є звук [р]. Після вправлень у впізнаванні звуків у словах у різних позиціях завдання ускладнюється. Тепер дітям даємо завдання зафарбувати ті овочі чи фрукти, в яких наявний запропонований вихователем звук.

- Які предмети ви розфарбували, чому?

Мовні вправи “Чарівні звуки”.

Мета: удосконалити вміння дітей об’єктивувати звуки, визначаючи їх у словах у різних позиціях: на початку, вкінці, та всередині слова, рефлексувати звуки у власному мовленні.

Методи: репродуктивний, евристичні запитання, практично-теоретичні (вичленування звуків, спостереження за мовою, звуковий аналіз).

Засоби: дидактичний мовний матеріал.

1. Вихователь: - Я буду називати звуки, а ви пригадуватимете слова, що починаються на запропонований звук (по черзі), [в], [м], [є], [к], [ч], [д], [ж], [а] та ін.

2. Вихователь називає звук, а діти пригадують слова, що ним закінчуються.

3. Вихователь пропонує дітям назвати слова, всередині яких є вказаний звук. Завдання виконуються за зразком.

Підсумок: - Із чого складаються слова?

Діти: - Із мовних звуків.

Вихователь: - Ви дізналися, що одні звуки чуємо на початку слова, інші – в середині, а ще інші - вкінці слова.

Дидактична гра: “Упіймай звук”

Мета: закріплювати вміння дітей розпізнавати на слух указані звуки в словах, запропонованих вихователем; оцінювати правильність виконаних дітьми дій зі звуками, здійснювати контроль за розпізнаванням звуків.

Хід гри: Педагог називає ряд слів. Якщо дитина чує потрібний звук, то плескає в долоні. Слова добираються так, щоб звук був у різних позиціях. Переможцем у грі буде той, хто правильно розпізнає найбільшу кількість звуків.

Гра - розвага: “Вередливий звук”

Мета: закріплювати вміння дітей розпізнавати на слух звуки, яких не вистачає в словах.

Ігрові дії: ігрова ситуація: “Жив собі, був собі звук (наприклад, [к]) у слові, завередував і втік. Потрібно впіймати й поставити його на місце”:

- іт – кіт; - аштан – каштан; - ідро – відро; - тільчик – стільчик.

Дидактична гра: “Який звук спільний”

Мета: закріплювати вміння дітей розпізнавати на слух спільний звук у словах.

Ігрові дії: Педагог називає ряд слів, а діти визначають спільний для них звук.

Зима, шити, бик, виє, сич, звик, дірка, рис, бити, мир, риска, жито, кит, крило.

Дидактична гра: “Нове слово”

Мета: закріплювати знання дітей про смислорозрізняльну функцію звука, уміння об’єктивувати звуки, слова.

Ігрові дії: Педагог у вимовленому ним слові пропонує замінити один звук, щоб вийшло інше слово. Кіт – кут; сам – сум; так – тук; білка – булка; річка – ручка; лапа – лупа.

Дидактична гра “Хто, що промовляє”.

Мета: закріпити знання дітей про звуки природи, уміння відрізнити їх від мовних, оцінювати правильність почутих звуконаслідувань.

Методи: частково-пошуковий, евристична бесіда, практичний (ігровий).

Засоби: художня література.

Ігрові дії: Вихователь називає тварину, предмет і дію, а діти наслідують їхні звуки. *Вихователь* (далі) Кіт нявкає. *Діти:* Няв-няв-няв! (В.) - Корова мукає. (Д). - Му-му-му! (В). - Коза бекає. (Д). - Бе-бе-бе! (В). - Півень кукурікає. (Д). - ку-ку-рі-ку! (В). - Собака гавкає. (Д). - Гав-гав-гав! (В). - Зозуля кує. (Д). - ку-ку, ку-ку! (В). - Листя шелестить. (Д). - Ш-ш-ш! (В). - Паровоз гуде. (Д). - У-У-У! У-У-У! (В). - Голуб воркує. (Д). - Гу-гу, гу-гу! (В). - Двері риплять. (Д). - Рип-рип, рип-рип! (В). - Сова кричить. (Д). - Угу-угу-угу! (В). - Риба мовчить. (Д). - Ні звуку з уст.

А далі давалося завдання навпаки – діти називали тварину, а вихователь навмисно давав неправильні відповіді. Дошкільники контролювали, аналізували, виправляли, пояснювали, як треба звуконаслідувати.

Бесіда. Вихователь: - Які звуки ви називали?

Діти: - Звуки тварин і предметів.

Вихователь: - Як називаються звуки, які ми чуємо навколо?

Діти: - Звуки природні. (*Немовні* – уточнює вихователь і спонукає дітей повторити це слово).

Вихователь: - Отже, всі звуки поділяються на мовні й немовні, звуки ми чуємо й вимовляємо. (Діти повторюють).

Додаток Д
КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, **Гурова Ірина Юріївна**, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

11.11.2020

(дата)

(підпис)

Ірина Гурова

(ім'я, прізвище)

